

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА-МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

НАМАНГАН
МУҲАНДИСЛИК-ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

МОЛИЯ ВА СОЛИҚЛАР ФАНИДАН

КУРС ИШИ

МАВЗУ: БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ФАНИДАН ДАРС
ЎТИШ МЕТОДИКАСИ

Бажарди: 4-КТБҲА-12 гуруҳ талабаси
Абдурашидова Феруза

Наманган 2015

Мавзу: Бухгалтерия ҳисоби фанидан дарс ўтиш методикаси

Мундарижа

Кириш.....	
1-боб. Бухгалтерия ҳисоби фанинг хусусиятлари ва уни ҳисобга олган ҳолда дарс жараёнини методларини танлаш.....	
1.1 Ўқитиш методларини куллашда ҳужжатлаштириш ҳисоб юритиш қоидалари ва фани урганишда уларни тутган урнини ҳисобга олиш.....	
1.2 Фанинг хусусиятлари ва дарс ўтиш методларини танлашда уларни ҳисобга олиш.....	
2-боб. Бухгалтерия ҳисоби фанининг амалиёт билан боғлиқлиги.....	
2.1 Амалиёт дарсларида бухгалтерия ҳисоби фанининг дарс жараёнинга мослаштириб ташкил этиш.....	
2.2 Ўқитиш методларини бухгалтерия фанидан дарс ўтишга мослаштириш (кичик гуруҳларга бўлиб дарс ўтиш мисолида)	
2.3 Амалиёт дарсларида бухгалтерия ҳисоби фанини урганишда мослаштирувчи уйин методини танлаш.	
3 Хулоса	
Фойдаланилган адабиётлар руйхати.....	

Кириш

Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигига эришиб, иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг ўзига хос йўлини танлаши кадрлар тайёрлаш тузилмаси ва мазмунини қайта ташкил этишни долзарб вазифа қилиб қўйди. Бу муҳим вазифани ҳал этишда кадрлар тайёрлаш миллий моделининг муҳим таркибий қисми–янги тип даги ўқув муассасаси бўлган касб-ҳунар коллежлари алоҳида аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни ҳамда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”да ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини янги типдаги таълим муассасаси сифатидаги ривож, педагог кадрларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш каби масалаларга алоҳида эътибор қаратилган. Бу масалаларни ҳал этишда касб-ҳунар коллежларида ишлаб чиқариш таълимини ташкил этиш, таълим методларини танлаш ва янгиларини ишлаб чиқиш давр талаби бўлиб қолмоқда.

Касб-ҳунар коллежлари тегишли давлат таълим стандартлари доирасида ўрта махсус, касб-ҳунар таълими берувчи ўқув муассасаси бўлиб, ўқувчиларнинг касб-ҳунарга мойиллиги, билим ва кўникмаларини чуқур ривожлантириш, танлаб олинган касб-ҳунар бўйича бир ёки бир неча ихтисосни беради.

Касб-ҳунар коллежларининг ўқув жараёни ишлаб чиқариш таълими, тарбиявий соатлар, дарсдан ташқари тарбиявий тадбирларидан иборат бўлиб, уларнинг яхлит педагогик жараён сифатида такомиллаштирилиши амалий тажриба-синов ишлари натижаларига кўра белгиланади.

1-боб. Бухгалтерия ҳисоби фаннинг хусусиятлари ва уни ҳисобга олган ҳолда дарс жараёнини методларини танлаш.

1.1 Ўқитиш методларини қўллашда ҳужжатлаштириш

Ҳар бир фан, жумладан, иқтисодий фанлар, мутахассислик фани сифатида бухгалтерия ҳисоби ҳамўзига хос хусусиятларга эга. Биз ҳар бир фаннинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олганимиздагина самарали дарс ўтиш методини танлашимиз, мувофиқ равишда ўқувчи, талабаларни дарсга фаол қатнашишини таъминлашимиз мумкин.

Ҳар бир фаннинг бошқа фанлардан фарқланувчи хусусияти, энг аввало, унинг предмети, фаннинг олдига қўйилган мақсади, функция ва вазифаларида ўз аксини топади.

Иқтисодий йўналишдаги фанлар орасида мутахассислик фанларидан бири бўлган «Бухгалтерия ҳисоби» фани ҳам келиб чиқш тарихи, предмети ва функциялари, вазифаларига кўра бошқа иқтисодий фанлар орасида ўзига хос ўрин тўтади, ажралиб туради.

Бухгалтерия ҳисоби (немисча *bus* - китоб, *halten*- тутмоқ) китоб юритиш маъносини билдиради. Яъни, китоб тўтиб, ҳисоб ишларини юритиш. Ҳисоб - китоб юритиш зарурияти, маълумки, товар - пул муносабатлари вужудга келиб, ривожланиши билан боғиқ

Товар ишлаб чиқариш, айирбошланишнинг ривожланиши, килинган харажатларни ҳисоблаш, олинган даромад билан такре-лаш заруриятини келтириб чиқарган. Ҳисоб юритиш тахминан 4 минг йил аввал юзага келган. Тараққиёт натижасида ишлаб чиқариш, айирбошлаш ривожланган, ўз навбатида у ҳисоб - китоб ишларига янги талаблар қўйган, ривожланишига олиб келган.

Инсон доимо вужудга келган қийинчиликлар, тўсиқларни зарурият туфайли бартараф қилиш йўлларини топади, натижада янги ихтиролар қилинади, янгиликлар яратилади. Ҳисоб - китоб ишлари ҳам бундан мустасно эмас. Ана шу заруриятнинг оқибатида бухгалтерия ҳисобини фан сифатида шаклланиши ва уни ўрганиш предметини белгалаб берди.

Бухгалтерия ҳисоби фаннинг предмети бу - хўжалик юритвчи субъектларнинг пул ифодасида акс эттириладиган хўжалик маблағлар манбалари, уларнинг хўжалик юритиш жараёнидаги хаакати, молиявий натижалари, яъни улардан фойдаланиш ҳақидаги ахборотларни шакллантириш ҳисобланади.

Бухгалтерия ҳисоби ички бошқарув ва ташқи истеъмолчилар учун жорий ва якуний маълумотларни тайёрлаш ва уларга тақдим қилиш мақсадида амалга ошириладиган узлуксиз ва ўзаро боғлиқ кузатишлар, ўлчовлар, руйхатга олиш, маълумотларни қайтадан ишлаб чиқиш ва корхоналар, бирлашмалар ва муассасаларнинг хўжалик фаолияти устидан назорат ўтказиш тизими.

Бухгалтерия ҳисоби микромиқёсда ҳар бир хўжалик юритувчи субъектдан тортиб, макромиқёсда мамлакат, қолаверса мегамиқёс -жаҳон

мамлакатлари миқёсига ахборот билан таъминлайди. Хисоб-китобларга кўра, барча ахборотларнинг 3.4 қисмини бухгалтерия хисоби беради. Хар бир хўжалик юритувчи субъект ана шу ахборотлардан фойдаланади. Бухгалтерия хисоби бошқариш фаолиятини назорат ва таҳлил қилиш, қарор қабул қилиш учун зарур бўлган маълумотлар билан таъминлайди.

Бухгалтерия фани предметининг хусусиятлари унинг макоади ва функцияларида акс этади. Бухгалтерия хисобининг мақсади Ўзбекистон Республикаси "Бухгалтерия хисоби тўғрисида"ги қонунда қуйидагича ифодаланган: "Фойдаланувчиларни ўз вақтида тўлиқ ва аниқ молиявий ва бошқа бухгалтерия ахбороти билан таъминлашдир".

Ана шу ахборотларсиз микромиқёсдан, яъни корхона, фирмалар миқёсидан бошлаб, то макромиқёс, яъни мамлакат миқёсига тўғри қарор қабул қилиб бўлмайди. Ахборот тўплаш, умумлашириш бухгалтерия хисоби юритиш асосида амалга

Бухгалтерия хисоби фанининг функциялари

Бухгалтерия хисобининг ҳамўз объектлари ва бухгалтерия хисобининг объектлари қуйидагича:

Бухгалтерия хисобининг субъектлари «Бухгалтерия хисоби тўғрисида»ги қонунда кўрсатилган. Қоннинг 3- моддасига биноан қасрда жойлашганлигидан қдтўй назар, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида руйхатга олинган барча хўжалик субъектлари, филиаллари, ваколатхоналари ва бошқа таркибий бўлимлари хисоб субъектлари хисобланади.

Юридик шахс хисобланмайдиган, аммо банкда счётга ва тугалланмаган балансга эга бўлган хўжалик субъектлари ҳам бухгалтерия хисоби хисоби тўғрисида"ги

Фанни ўрганишда шу жихатлар, яъни ва субъектларига ҳам дуюдат қаратиш лозим.

Бухгалтерия хисоби ўзининг предметига мос фанни ўрганиш

Бу методлар айнан фанни ўрганиш

Бухгалтерия хисобининг объектлари

натижалар

маблағларининг

ташқил топиш

манбалари

Баҳолаш хисоби маблағлар, уларни ташқил топиш манбалари ва хўжалик жараёнини пул ўлчовида ифодалаш усулида намоён бўлади. Натура ўлчовидаги мулкларни қиймат ўлчовига келтириш ва бир хилўлчовда акс эттириш ҳамда умумлаштириш учун фойдаланилади.

4. Калькуляция арфланган харажатлар ва ишлаб чиқарилган махсулот (хизмат), бажарилган иш бирлигини таннархи(ўртача харажатлар)ни аниқлаш, хўжалик жараёнини бошқариш учун, уни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган барча харажатларни хисоблаб чиқиш, ишлаб чиқариш харажатлари устидан назорат қилиш имконини беради.

5. Хисоб варақлар тизими

Хисоб варақлар тизими хисоб объектларини уларнинг иқтисодий мезонларига кўра гурухлаштиришга асосланади. Хўжалик юритиш жараёнида амалга оширилган турли муомалалар хисоб- варақларда акс эттирилади ва хисоб варақлар тизимидан фойдаланиб, мазмунига кўра умумлаштирилади.

6. Икки ёклама ёзув хўжалик юритиш жараёнида юз берган муомалаларни хисоб- варақда акс эттиришнинг муҳим хусусияти шундаки, муомалада акс этган сумма бир вақтнинг ўзида камида иккита хисоб варақда акс эттирилади. Икки ёклама ёзув ҳар бир хўжалик муомаласи натижасида юзага келадиган ходисани ўзаро боғлайди. Айнан икки ёклама ёзув хисоб- китоб ишлари тўғри бажарилаётгани ёки хисоблашда хато қилинганлигини аниқлаш имконини беради.

7. Бухгалтерия баланси У хўжалик маблағлари ва манбаларини маълум бир санага бўлган ҳолатини акс эттириш методи хисобланади. Баланс, яъни хўжалик маблағлари ҳаракатини акс эттиришнинг бундай тартиби уларнинг барча йиғиндисини ўзаро боғланган ҳолда бир бутун тарзда кўриш имконини беради. Корхона фаолиятини таҳлил қилишни енгиллаштиради.

8. Хисобот

Маълум даврга бўлган хўжалик фаолияти жараёнида содир бўладиган воқеа кўп сонли муаммоларни кузатиш имконини

Турли тармоқ, соҳаларда бухгалтерия ҳисоби юришнинг ўзига хос жиҳатлари

Турли мулк шаклларига асосланган хўжалик юритувчи субъектларнинг ички хисоб сиёсатидаги фарқлар

Хужжатлаштириш ва хисоб юритиш қоидаларига асосланиши устидан еппасига кузатиш олиб бориш, барча соҳаларни ахборот билан таъминлаш

Бухгалтерия ҳисоби фанининг методлари

Бухгалтерия ҳисоби фанининг функциялари

Бухгалтерия ҳисобининг объектлари ва субъектлари хусусиятлари

Бухгалтерия ҳисоби фани предметининг ўзига хос хусусиятлари

1.2 Фаннинг хусусиятлари ва дарс утиш методларини танлашда уларни ҳисобга олиш

Мамлакатимизда бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботни ташкил этиш ҳамда юритиш Ўзбекистон Республикасининг 30. 08. 1996 йил қабул қилинган "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида" ги қонуни, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5.02 даги 54 - сонли "Махсулот(ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркибини ҳамда молиявий натижа-ларни шакллантириш тартиби тўғрисида Низомни тасдиқлаш тўғрисида"ги қарори, Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари (БХМС) ва «Хўжалик юритувчи субъектлар молиявий - хўжалик фаолиятининг бухгалтерия ҳисоби сўтларининг режаси» асосида

амалга оширади. Ушбу меъерий хужжатлар бухгалтерия хисоби ва хисоботни ташкил қилиш ҳамда олиб боришнинг умумий тартибларини белгилайди.

Айниқса, «Хўжалик юритувчи субъектларнинг молия хўжалик фаолиятининг бухгалтерия хисоби счётларининг режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома» номли 21-сонли «Бухгалтерия хисоби миллий стандартлари»нинг ишлаб чиқилиши, бухгалтерия хисоби соҳасида олиб борилаётган ислохотларнинг асосий босқичларидан бири бўлди. 2000 йил 30 мартда Молия вазирлигининг 37- сонли қарори билан тасдиқланган ва 1 июнь 2000 йили Молия вазирлигида 430 - сон билан руйхатдан ўтказилган бу стандарт бухгалтерия хисобининг халқаро стандартларига мос равишда ишлаб чиқилган.

Республикамизда бухгалтерия хисобини юритиш, хужжатларни расмийлаштириш давлат томонидан ўрнатилган бухгалтерия кридалари асосида юритилади.

Бухгалтерия хисоби ва хисоботга дойр қонун хужжатлари бухгалтерия хисобининг ягона ҳуқуқий ва методологик асосларини, унинг ташкилий қисмларини, бухгалтерия фаолияти ва молиявий хисобот тузишнинг асосий йўналишларини, Шунингдек хўжалик юритувчи субъектлар бухгалтерия хисобини юритиш ва хисобот тақдим қилишининг асосини белгилайди.

Бухгалтерия хисоби ва хисоботини тартибга солиш, бухгалтерия хисоби стандартларини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги зиммасига юкланган.

Бухгалтерия хисоби юритишнинг асосини хужжатлаштириш ташкил қилишини хисобга олган ҳолда "Бухгалтерия хисоби тўғрисида"ги қонунда алоҳида аҳамият берилган.

Хужжатлаштириш, энг аввало, бошланғич хужжатлаштиришни тўғри ва беҳато олиб бориш муҳим роль ўйнаши, бошқа хужжатлар ҳам улар асосида шакллантирилишини хисобга олиб, қонунда уларни юритиш қандай тарзда расмийлаштирилиши белгилаб берилган. қонуннинг 9-моддаси бошланғич хисоб хужжатларига бағишланган. Хўжалик операциялари ўтказиш учун бухгалтерия хисоби операцияларини амалга оширилганлигини қайд этувчи бошланғич хисоб хужжатлари ва уларни ўтказишга дойр фармойишлар асос бўлади.

Бошланғич хисоб хужжатлари операциялари амалга оширилаётган вақтда ёки операциялар амалга оширилиб бўлгандан кейин тузилади.

Хисобот даврига тегишли бўлган хўжалик операциялари, агар улар амалга оширилганлигини тасдиқловчи хужжатлар олинмаган бўлса, тегишли бошланғич хужжат расмийлаштириб, бухгалтерия хисобида акс эттирилади.

Бошланғич хисоб хужжатларининг мажбурий реквизитлари қуйидашлар:

корхона (муассаса)нинг номи;

хужжатнинг номи ва рақами, у тузилган сана ва жой;

хўжалик операциясининг номи, мазмуни ва миқдор ўлчови (натура холида ва пулда ифодаланган холида);

масъул шахсларнинг шахсий имзолари.

бошлангич ҳисоб ҳужжатларини тузган ҳамда имзолаган шахслар уларни ўз вақтида тўғри ва аниқ тузилиши, Шунингдек бухгалтерия ҳисобида ақс эттириш учун белгиланган муддатларда топширилишига жавобгардирлар.

Бошлангич ҳисоб ҳужжатларига хўжалик операцияси қатнашчилари томонидан тасдиқланмаган тузатишлар киритилишига йўл қўйилмайди. Банк ва касса пул ҳужжатларида тузатишлар ва ўчириб ёзишларга йўл қўйилмайди.

Ҳужжатлар ўз вақтида тузилиши;
Тўлиқ ва ишонарли бўлиши лозим.

Ҳужжатларга асосланган ҳолда хўжалик фаолияти устидан дастлабки ва жорий назоратларни олиб бориш йўлга қўйилади.

Бухгалтерия ҳисоби олиб бориш учун юритиладиган ҳужжатлар ниҳоятда хилма - хил. Уларни турли мезонларга кўра гуруҳларга ажратиш мумкин. Одатда улар тузилган жойи, ақс эттирилган хўжалик муомалаларининг сони, хажми, қамраб олиш усули, мақсадига кўра гуруҳларга ажратилади (ҳужжатлар таркиби, схемага қаранг)

Бухгалтеруя ҳисоби ҳужжатларида йўл қўйилган хатони тузатиш қоидаларига қатъий амал қилинади. Хатоларни тузатиш уч усул корректура, кушюлча. проводка, "қизил сторно" асосида амалга оширилади.

Бухгалтерия ҳисобини тўғри юритишнинг қоидалари ишлаб чиқилган ва улар "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида"ги қонунда ўз ақсини топган.

қонуннинг 6-моддасида бухгалтерия ҳисобининг асосий қоидалари кўрсатилган. Улар қуйидагилар:

бухгалтерия ҳисобини икки ёклама ёзув усулида юритиш;
Шундай қилиб, «Бухгалтерия ҳисоби» фанининг яна бир муҳим хусусияти, уни ҳужжатлаштиришга асосланганлиги, ҳужжатлар эса юридик кучга эга бўлишидир.

Ҳужжатлаштириш мамлакатда қабул қилинган ҳуқуқий, меъёрий қонун-қоидалар асосида амалга оширилади. Уларга амал қилинмаса ҳужжатлар юридик кучга эга бўла олмайди.

Белгиланган қонун - қоидаларсиз хўжалик фаолиятини назорат қилишни амалга ошириб бўлмайди.

Демак бухгалтерия ҳисобининг яна бир ниҳоятда мудим хусусияти ҳисоб юритишни қабул қилинган қонун-қоидалар асосида олиб боришидир.

Кўриниб турибдики, ўқитувчи дарс бериш, ўқитиш методларини танлар экан, албатта, ана шу хусусиятларни ҳисобга олиши лозим.

Бухгалтерия фанида ўқувчи-талабалар ҳужжатлаштиришни урганиш учун бу жараёни амалда ўзлари бажаришлари шарт.

Ўқитувчи ўқув жараёнида ана шундай кўникмани шакллантиради. Бунинг учун ўқитувчи самарали методларни танлаши ва қўллаши зарур. Энг асосийси, назарий дарсда ўтилганларни	Тузилган жойига кўра		
		—»	Ташқи
		—»	Ички ҳужжатлар

Масалан, корхона каосасига нақд пулларни қабул қилиш КО-1 шаклидаги касса кирим ордери билан амалга оширилади. У икки қисмдан иборат кирим ордери (бланкнинг чап қисми) ва унга оид квитанция (унг қисми). Касса кирим ордерини бухгалтерия ёзиб

Банкдаги ҳисоб - китоб счёти ва бошқа счётлардан кассага нақд пул келиб тушганида ҳам касса кирим ордери тузилади ва унинг квитанцияси тўлдирилади. Квитанция ҳисоб - китоб счётидан пулларни ҳисобдан чиқариш учун банк муассасаси кўчирмасига ёзиб қўйилади.

Нақд пуллар кассадан касса чиқим ордерлари ёки касса чиқим ордерларининг урнини босадиган, махсус штамп билан босилган бошқа ҳужжатлар (тўлов қайдномалари, пул бериш учун ариза, ҳисоб варақлар ва хоказо) асосида берилади.

Ўқувчи-талабалар мазкур бланкни тўлдириб бўлгач, ўқитувчи тўғри тўлдирилган бланкни намоёниш этади ва ҳар бир талабадан тўлдириш жараёнида хатоси бор-йўқлигини текшириб чиқишга топшириқ беради. Бу топшириқни бажариб бўлгач, ҳар бир талаба индивидуал ёки кичик гуруҳлар миқёсида ўз фикрларини билдириши мумкин. Ёки Айтайлик бухгалтерия ҳисоби фанидан ҳисоб - китоб счёти бўйича муомалалар ҳисоби мавзусини ўтганда, албатта, тўлов талабномаси ва тўлов топшириқномаси тўғрисида тухталиб ўтиш лозим.

Корхона ва ташкилотлар билан ҳисоб - китобларда улар ўртасида кўзда тутилган тўлов шаклига боғлиқ амаолда ҳужжатлар қўлланилади. Агар шартномада корхонанинг ўзи қарзини мол етказиб берувчилар, пудратчилар ва турли ташкилотларга ўтказиши кўзда тутилган бўлса, тўлов топшириқномаси ёзилади.

Тўлов топшириқномаси корхонанинг ўзига хизмат кўрсатувчи банк ўз ҳисобварагидан муайян суммани бошқа корхонанинг ва шу банкдаги ёки ана шу шахрда ёхуд бошқа шаҳарда жойлашган банк муассасасидаги счётига ўтказиш тўғрисидаги топшириғи ҳисобланади. Бунда тўловчи банкка белгиланган шаклдаги бланкда топшириқнома тақдим этади.

Тўлов талабномаси ҳисоб - китоб ҳужжати бўлиб, мол етказиб берувчи ва воситаларни бошқа олувчиларнинг тўловчига муайян суммани банк орқали тўлаш тўғрисидаги талабини ўз ичига олади.

Тўлов талабномалари билан ҳисоб - китоб қилишда воситаларни олувчи унга хизмат кўрсатувчи банкка инкассо учун тўловчидан муайян суммани банк орқали тўлаш талаб қилинган ҳисоб -китоб ҳужжати тақдим этади.

Талабномаларда мол етказиб берувчи, албатта:

шартнома санаси ва рақамини кўрсатади;

тозарларни юклаб жунатиш (бериш) санаси ҳамда товар -транспорт ёки қабул қилиш - топшириш ҳужжатлари ва транспорт тури, товарлар алоқа корхонаси орқали жунатмалар сифатида юборилганда - почта квитанцияларининг рақамлари кўрсатилиши керак.

Тагаабномалар 4 нусхада тақдим этилади.

Бухгалтерия ҳисобини кўриб ўтган хусусиятларига кўра бу фанда кўрғазмали материаллардан ҳамда ахборот ва топшириқ тарзидаги тарқатма материаллардан кейин равишда фойдаланиш талаб этилади. Айниқса, ҳужжатлаштиришни уларсиз оғзаки тушунтириш яхши натижа бермайди. Хар бир дарсда қандай ҳужжат, қай тарзда тўлдирилади, албатта талабалар билан кўриб чиқиш зарур.

Шундай қилиб, бошқа ҳеч бир фанни ўрганиш намоиш қилинувчи кўрғазмали материал ва тарқатма материалларга бухгалтерия ҳисоби каби муҳтож эмас. Намоиш шитнувчи кўрғазмали материал ва тарқатма материалларда акс этган ҳужжатлар, ҳисоб-китоб шакллари ва уларни шахсан хар бир ўқувчи-талаба ўзи тўлдирмай, бўлмайди!

Демак хар бир дарс учун зарур кўрғазмали ва тарқатма материал тайёрлаш керак.

2- Боб.Бухгалтерия хисоби фанининг амалиёт билан боғлиқлиги

2.1 Амалиёт дарсларида бухгалтерия хисоби фанининг дарс жараёниг мослаштириб ташкил этиш

Бухгалтерия хисоби фани амалиёт билан бевосита боғлиқдир. Назария билан амалиёт бирлиги бошқа ҳеч бир иқтисодий фанларда бунчалик бир бутун тарзда ифодаланмайди. Бозор иқтисодиётига ўтиш ва миллий ҳисоб тизимини жаҳон тажрибалари асосида ислоҳ қилиш билан биргаликда, мамлакатимизга ҳисоб сиёсати тушунчаси кириб келди, Ҳисоб сиёсати бухгалтерия хисобини юритиш методлари, яъни хўжалик фаолияти учун танланган алоҳида усуллар мажмуидир. Ўзбекистон Республикасининг Бухгалтерия хисоби миллий стандарта №1 «Ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисоб»да ҳисоб сиёсатига қўйидагича таъриф берилган: "Хўжалик юритувчи субъект раҳбари томонидан қўллаиладиган бухгалтерия хисоби ва молиявий ҳисоботни тузиш бўйича қоида ва усуллар йиғиндиси тушунилади".

Ҳисоб сиёсати камрови жиҳатидан: а) умумдавлат миқёсида;
б) хўжалик юритувчи субъектлар миқёсида олиб борилади.

Умумдавлат ҳисоб сиёсати хўжалик субъектлари томонидан бажарилиши мажбур бўлган меъёрий ҳужжатлар мажмуини ишлаб чиқиш ва ўрнатишни кўзда тўтади. Бу қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимият орқали давлатга тегишли қонун ва бошқа норматив ҳужжатларда кўзда тутилган ягона бухгалтерия хисобини ташкил қилиш ва юритишнинг методологик асослари, ҳисоботни ошкор этиш қридалари ва бухгалтерия ахборотининг ҳақдонийлигини тасдиқловчи фаолиятни амалга оширилишини билдиради. Бундан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги (Ўзбекистон Республикаси Марказий банки) бухгалтерия хисобида хўжалик операциялари ва жараёнлари, актив ва мажбуриятларини баҳолаш асослари, ҳисоб аппаратининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини Вритишга ягона ёндашишни тартибга солади.

Масалан, қушма корхоналар чет эл инвестицияларидан самарали фойдаланиб, бозорни зарур маҳсулотлар билан тўлдириши, кичик ва ўрта бизнес эса аҳолини иш ўринлари билан иложи борича кўпроқ таъминлаш, мавжуд моддий, молиявий ресурслардан фойдаланиб, тадбиркорликни янада ривожлантиришга хизмат килади.

Хўжалик юритувчи субъектлар ўз олдига қўйган мақсадлари ва уни амалга ошириш вазифаларидан келиб чиққан ҳолда ҳисоботни давлат томонидан ўрнатилган бухгалтерия хисоби қоидалари асосида ўзлари ишлаб чиқадилар ва юритадилар. Демак хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳисоб сиёсати давлатнинг бухгалтерия хисобига дойр меъёрий ҳужжатлардан келиб чиқиб шакллантирилади, ҳуқуқий тартибга солинади.

Ички ҳисоб сиёсати ички меъёрий тартибга солиш ҳужжати сифатида корхона фаолиятини ўзига хос хусусиятлари ва давлат томонидан қабул қилинган меъёрий ҳужжатлар талаблари ўртасидаги боғлиқликни таъмин этади.

Корхонанинг "Хисоб сиёсати тўғрисида"ги буйруқда тахлил жихатлари ўз аксини топиши лозим:

бухгалтерия хисоби тахлили;

хисоб ахборотларини қайта ишлаш технологаяси ва хужжат айланмасини ташкил этиш тартиби;

бухгалтерия хисоби счётларининг ишчи режаси;

мажбуриятлар ва мулкни инвентаризация қилишни ташкил этиш ва ўтказиш.

Хўжалик субъекти томонидан қабул қилинадиган хисоб сиёсатининг бош мақсади ва вазифаси - ўз фаолиятининг мақсадидан келиб чиқиб, барча фаолият бўйича объектив ва ҳаққоний ахборотни шакллантириш, шу ахборот асосида ўз фаолиятини самарали тартибга солиб туришдир. Корхонада хисоб жараёни белгаланган қоидалар асосида амалга оширилади.

Бухгалтерия хисоби хдмма корхоналар учун умумий бўлган меъёрий хужжатлар билан тартибга солинади. Аммо ҳар бир хўжалик субъектлари фақат ўзига хос бўлган, фаолият шартлари, мақсад ва вазифаларини инобатга олиб, хисоб сиёсатини шакллантириши мумкин.

Битта корхонага маъқул ва фойдали бўлган тавсиялар, бошқа корхоналар учун аксинча бўлиши мумкин.

Умумий қоида ва принциплардар бир корхонанинг фаолияти шартлари, умумий модел билан солиштирганда унинг ўзига хослиги, ходимлар малакаси, уларнинг масалаларни тушуниш, бошқариш жараёнида қўллаши мавжуд техника базасидан келиб чиққан ҳолда аниқлаштирилади.

Ўзбекистон Республикасининг "Бухгалтерия хисоби тўғрисида"ги қонунида кичик тадбиркорлик субъектларида ҳам барча юридик шахслар каби икки ёклама езувга асосланган бухгалтерия хисобини юритишнинг мажбурийлига кўрсатилган. Аммо тадбиркорларга хисоб ва хисоботларни юритишда енгилликлар яратиш мақсадида ушбу қонунга асосан, "Кичик тадбиркорлик субъектларида содцалаштирилган бухгалтерия хисоби ва хисоботи" деб номланган 20 - Бухгалтерия хисобининг миллий стандарти ишлаб чиқилди. Ушбу стандартни ишлаб чиқилиши ва амалиётда қўллашга рухсат этилиши кичик тадбиркорлик субъектларида бухгалтерия хисобини юритишни соддалаштириш орқали тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи фукароларга енгилликлар яратишга қаратилган.

Корхона, ташкилот ўз бухгалтерия бўлимига эгами ёки бухгалтер четдан жалб этилиб, хизматидан фойдаланиладими, қатъий назар, бухгалтерия хисобини ташкил қилиш учун раҳбар жавоб беради. Раҳбар зиммасига бухгалтерия хисобини тўғри юритиш учун зарур шарт-шароитни яратиш, хисоб билан боғлиқ барча бўлимларда бош бухгалтернинг хисоб юритиши, расмийлаштиришга дойр барча талабларини бажариш киритилади.

Бош бухгалтер ёки унинг вазифасини бажарувчи шахс бухгалтерия хисобини умумий методологик принципларини сақлаш бўйича жавобгар бўлади.

Раҳбар қуйидагиларни таъминлаши шарт:

ички хисоб ва хисобот тизимини яратиш;

хўжалик операцияларини олиб боришни назорат қилиш тартиби;
гула ва ишончли бухгалтерия хисобини олиб бориш;
хисоб хужжатларини сақлашни таъминлаш;
гашқи фойдаланувчилар учун молиявий хисобот тайёрлаш;
солиқ ва бошқа молиявий хужжатларни тайёрлаш;
хисоб - китобни ўз вақтида амалга оширишни таъминлаш.
конунга мувофиқ равишда квартал ва йиллик молиявий хисобот тайёрланади.

Хисобот топшириш учун тайёрланадиган хисобот шакллари руйхати Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан тасдиқланади.

Бухгалтерия хисобининг энг мухим хусусиятларидан бири баҳолаш ва калькуляцияни амалга оширишдир. Баҳолаш ва каль

куляциядан хўжалик кўрсаткичларини пулда ифодалашда фойдаланилади. Бухгалтерия хисоби объектларини пулда ўлчаш, махсулот ишлаб чиқариш харажатларини уни сотишдан олинган тушум билан солиштириш имконини беради.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг актив ва мажбуриятларини баҳолаш тартиби, усуллари тегашли бухгалтерия хисобининг миллий стандартлари билан белгиланади. Активлар ва мажбуриятларни баҳолашда уларнинг сотиб олинган нархи ёки ишлаб чиқариш харажатлари баҳолаш учун асос бўлиб хисобланади.

Хўжалик юритувчи субъектнинг олиб борган барча фаолияти унинг балансида акс этади. Корхона фаолияти ва унинг холати билан танишмоқчи бўлганлар бундай ахборотни балансдан олишлари мумкин. Баланс корхонадага вазиятни акс эттирувчи ойна. Шунинг учун ҳам бухгалтерия хисоби юритишни ўрганишни балансни ўрганишдан бошланади. Бунда бухгалтерия хисобини ўрганиш дедукциядан индуктивликка бориш асосида ташкил қилинади.

Бухгалтерия баланси хўжалик маблағлари ва уларнинг турлари, ташкил топиш манбалари бўйича муайян бир даврга пулда ифодаланиб, умумлаштирилиб акс эттириш ва иқтисодий гуруҳларга ажратиш усулидир.

Маблағлар турлари ва уларни манбаларини ажратиб кўрсатиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2002 йил 7 февралда 31-сонли буйруғи билан қабул қилинган баланс икки қисмдан иборат бўлган жадвал шаклида тузилган. Унинг чап томонида маблағлар турлари ва уларни жойланиши келтирилади. У актив қисм деб номланади.

Унг томонида маблағлар манбалари ва уларни қандай мақсадларга аталгани кўрсатилади, У пассив қисм деб номланади.

Бухгалтерия балансининг активида:

1-бўлим. Узоқ муддатли активлар;

2- бўлим. Жорий активлар.

Пассивда

бўлим. Ўз маблағлари;

бўлим. Мажбуриятлар акс этади

Баланслар турли-туман бўлиб, уни маълум бир мезонлар асосида гуруҳларга ажратилади (435-бетдага чизма). Чизмада кўрсатилганлардан

ташқари, фаолият характериға кўра: асосий баланс ва асосий бўлмаган баланс;

Мулк шаклиға кўра: давлат корхоналари баланси, акционер жамиятларий баланс:!, муниципал(шахар бошқармасиға қарашли) баланс, кушма корхоналар, кичик ва хусусий корхоналар баланси кабилар;

Акс этириш объектиға кўра: ҳуқуқий шахс бўлган хўжалик субъектининг мустақил баланси, филиаллар, цех бўлинмалар баланси;

Тозаланиш усули бўйича: брутто баланси ва нетто балансига булинади.

Корхона баланси муайян вақт давомида бухгалтерия хисоби счёта бўйича ўтказилган хўжалик муомалаларига дойр йиғма маълумотларни акс этиради.

Кундалик жорий фаолиятда йиғма рақамлар олиш учун хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятидаги муомалаларни, хўжалик воситалари харакати ва ҳолати тўғрисида батафеил ахборот акс этадиган, жамул жамликда бухгалтерия счётлари тизи-мидан фойдаланилади.

03 ех		
		Йшма баланс - барча корхоналар маблағларини акс этирувчи суммаларни қўйиш йўли билан тузилади
Ахбор этиши ту		
		Якка, бир марталик баланс фақат бир корхона ахборотини акс этиради.

Даромадлар баланси инвентаризация ўтказиш йўли билан олдиндан текширилмасдан фақат дафтарлардаги ёзувлар асосида тузилади.

Бош баланс - ҳисоб ва инвентаризация маълумотлари аосида тузилади.

Инвентар баланслари. Улар қисқартирилган вариантда, фақат инвентар (руйхати) воситалари асосида тузилади, ҳисобланади

Тузиш вақтига кўра		Санация баланси
		Ажратиш баланси
		Тугатиш баланси
		Жорий баланс
		Кириш баланси

Корхонада бухгалтерия хисобини тегишлича ташкил этиш учун корхона молнавий - хўжалик фаолиятининг бухгалтерия хисоби сўётлари режаси хамда хар бир сўёт тавсифланган ва уларга дойир сўётларнинг намунавий корреспонденцияси берилган режани кўллаш бўйича йурицномадан фойдаланилади.

"Хўжалик юритувчи субъектлар молиявий - хўжалик фаолиятининг бухгалтерия сўётлари режаси ва уни кўллаш бўйича йўриқнома" 21-сонли БхМС Ўзбекистон Республикасининг "Бухгалтерия хисоби тўғрисида"ги конунининг 5-моддасига биноан ишлаб чиқилган. У Молия вазирлигининг 2002-йил 9-сентябрдаги 103-сонли қарори билан тасдиқданган, Адлия вазирлиги томонидан 2002-йил 23-октябрда руйхатдан ўтказилиб, 2002-йил 2-ноябрдан кучга кирган.

Бухгалтерия хисоби сўётларида хисоб икки ёкдама ёзув усулида юритилади. Икки ёкдама ёзув хар бир хўжалик муомаласининг ўзаро боғлиқ бўлган сўётларида қайд этиш йўли билан амалга оширилади. Бу билан олиб борилган фаолият, муомалалар таъсир этадиган хисоб объектлари ўртасида ўзаро алоқа ўрнатилади ва бу ўз навбатида корхона хўжалик фаолияти устидан назорат қилиш ва содир бўлаётган жараёнларни ўрганишда мухим ахамиятга эга. Хар қандай хўжалик муомаласини икки ёкдама ёзув билан акс эттириш бухгалтерия баланси умумий суммаси тенглигини таъминлайди.

Икки ёклама ёзув орқали сўётлар хисоб варақлар йиғмасидаги ўзаро боғланишни белгилаш сўёт(хисоб варақ)лар корреспонденцияси дейилади.

Юз берган муомалани бир сўётнинг киримли - дебетиде, иккинчи сўётнинг чикимли - кредитиде акс эттирилиши бухгалтерия проводкаси деб аталади.

Бухгалтерия проводкаси оддий ва мураккаб бўлиши мумкин.

Бухгалтерия хисоби фанининг амадиёт билан бевосита боғлиқлигини ифодаловчи яна бир қирраси, ўзига хос томони синтетик ва аналитик хисоб олиб боришдир. Синтетик сўётлар хўжалик маблағлари ва муомалалари хақида умумлаштирилган кўрсаткичларни беради. Улар фақат пул ўлчовида юритилади. Аналитик сўётлар бухгалтерия хисоби объектларига батафеил тавсиф бериш учун хизмат қилади. Улар ёрдамида синтетик сўётлардаги

маълумотлар батафеил ёритилади ва назорат қилинади. Уларда фақат пул эмас, натура ва меҳнат кўрсаткичлари ҳам акс этади.

Хўжалик маблағлари ва фаолият юритиш жараёнларини (синтетик счётларда) умумлаштирилган кўрсаткичларда акс эттириш синтетик ҳисоб, деб аталади. Уларни (аналитик счётларда) батафсил Бухгалтерия ҳисоби фанининг ўзига хос хусусиятини кўрсатувчи яна бир қирраси ҳисоб регистрлари асосида ва қабул қилинган шаклларда олиб борилишидир. Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида содир бўладиган ва амалга ошириладиган операциялар бухгалтерия ҳисобининг бошлангич ҳужжатларида акс этирилади. Сўнгра улар йиғилади ва йиғма қайдномалар тузилади. Уларнинг маълумотлари тегишли регистрларга ёзиб чиқилади, иқтисодий мазмунига кўра гуруҳланади.

Бухгалтерия ҳисобининг регистрлари деб, бошлангич ва йиғма ҳужжатларда акс эттирилган хўжалик маблағлари, уларнинг ташкил топиш манбалари иқтисодий мазмунига кўра гуруҳлаш ҳамда хўжалик муомалаларини таркиби ва ҳаракатини ҳисобга олишда қўлланиладиган махсус шаклдаги жадвалларга айтилади. Ёзув турларига кўра регистрларнинг хронологик систематик комбинациялашган турлари мавжуд.

Ташқи кўринишига қараб ҳисоб регистрлари бухгалтерия дафтарлари, карточкалар ва ведомостларга бўлинади.

Бухгалтерия ҳисоби ёзувларини маълум қоида техника воситаларидан фойдаланиб, ташкил қилиш бухгалтерия ҳисоби шакли деб аталади. Бунда корхона ҳисоб ишларида содир бўлган ҳар бир хўжалик муомаласини ўз вақтида тўғри ва изчиллик билан ҳисоб регистрларининг аниқ бир тизимида жамланиши амалга оширилади.

Амалиётда бухгалтерия ҳисобининг турли шакллари мавжуд. Улардан кенг тарқалгани: мемориал-ордер, журнал-ордер, бош журнал, инфор­мацион технологияларга асосланган шакллари­дир.

Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида содир бўладиган ва амалга ошириладиган операциялар бухгалтерия ҳисобининг бошлангич ҳужжатларида акс этирилади. Сўнгра улар йиғилади ва йиғма қайдномалар тузилади. Уларнинг маълумотлари тегишли регистрларга ёзиб чиқилади, иқтисодий мазмунига кўра гуруҳланади.

Бухгалтерия ҳисобининг регистрлари деб, бошлангич ва йиғма ҳужжатларда акс эттирилган хўжалик маблағлари, уларнинг ташкил топиш манбалари иқтисодий мазмунига кўра гуруҳлаш ҳамда хўжалик муомалаларини таркиби ва ҳаракатини ҳисобга олишда қўлланиладиган махсус шаклдаги жадвалларга айтилади. Ёзув турларига кўра регистрларнинг хронологик систематик комбинациялашган турлари мавжуд.

Ташқи кўринишига қараб ҳисоб регистрлари бухгалтерия дафтарлари, карточкалар ва ведомостларга бўлинади.

Бухгалтерия ҳисоби ёзувларини маълум қоида техника воситаларидан фойдаланиб, ташкил қилиш бухгалтерия ҳисоби шакли деб аталади. Бунда корхона ҳисоб ишларида содир бўлган ҳар бир хўжалик муомаласини ўз

вақтида тўғри ва изчиллик билан ҳисоб регистрларининг аниқ бир тизимида жамланиши амалга оширилади.

Амалиётда бухгалтерия ҳисобининг турли шакллари мавжуд. Улардан кенг тарқалгани: мемориал-ордер, журнал-ордер, бош журнал, инфор­мацион технологияларга асосланган шакллари­дир.

Бухгалтерия ҳисоби фанини амалиёт билан чамбарчас боғлиқлигини кўрсатадиган яна бир жиҳати хўжалик ю­ри­тувчи субъектларнинг маълум бир давр, квартал, ярим йиллик йиллик ҳисобот тузишларидир.

Хўжалик ю­ри­тувчи субъектлар ўз фаолияти устидан кундалик назоратни ҳужжатлар ва ҳисобот регистрлари асосида олиб борадилар. Пекин улар маълум вақт давомида хўжалик якунини билиш учун етарли эмас. Уларни умумлаштириш, бир тизимга келтириш зарур. Бунга ҳисобот тузиш орқали эришилади.

Ҳисобот тузиш қоидалари, тартиби, шакллари, ҳисобот топшириладиган органлар руйҳати, "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида"ги қонун асосида амалга оширилади.

«Бухгалтерия ҳисоби» фани биз кўриб ўтган қатор хусусиятлари, ўзига хос жиҳатлари билан бошқа иқтисодий фанлардан ажралиб турар экан, Демак фанни ўрганиш учун методлар танлашда айнан ана шуларга эътибор бериш лозим.

Бозор иқтисодиёти замонавий бухгалтердан хўжалик ю­ри­тувчи субъектларнинг молиявий муаммоларини комплекс ҳал этишни талаб қилади. Айниқса, кичик ва ўрта бизнес субъектлари учун бу ўта муҳимдир. Чунки уларда бухгалтер бухгалтерия ҳисоби ва уни ю­ри­тиш, иқтисодий режалаштириш, солиқлар тўлаш ва бошқаларда бевосита қатнашади.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистон Республикасининг "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида"ги қонуни ижросини таъминлашдан келиб чиқиб, бухгалтерия ҳисоби кунидаги билимлар мажмуини ўз ичига олади:

Иш ю­ри­тиш ва ҳужжатлар айланишини ташкил этиш;

Молиявий ҳисоб;

Бошқарув ҳисоби;

Тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари;

Хўжалик ва солиққонунчилиги;

Хўжалик жараёнларини фойдалилигини баҳолаш;

Солиқларни режаяштириш;

Молиявий натижаларни тахмин ва таҳлил қилиш; Бухгалтерия ҳисоби бошқарув ва молиявий ҳисобга ажратиб

ўрганилади.

Бошқарув ҳисоби корхонанинг ўзида бошқарув учун зарур бўлган маълумот, ахборотлар билан иш ю­ри­тади. Бошқарув ҳисоби ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби ва таннархи, калқўляция қилиш, шу билан бирга, мавжуд вазиятни таҳлил қилиш, баҳолаш, қарор қабул қилиш, компьютер, технологик дастурлардан фойдаланиш, ўртача харажатлар (таннарх)ни шакллантиришни бошқариш, харажатларни меъёридан ор­тиб кетишини таҳлил қилиш ва бошқаларни қамраб олади, ҳар бир хўжалик ю­ри­тувчи

субъект учун унинг холати, у ёки бу вазиятнинг келиб чиқиш сабабларини кўрсатади, унга қараб иш туғиш учун зарур маълумотларни беради.

Молиявий ҳисоб эса нафақат корхона фаолиятини бошқариш, балки ташқи фойдаланувчилар учун ҳам маълумот тўплайди, ахборотларни умумлаштиради, маълум қилади. Бошқарув ҳисоби билан молиявий ҳисоб қатор жиҳатлари билан фарқланади. Улар:

- ҳисоб юритишнинг мажбурийлиги;
- ҳисоб юритишдан мақсад;
- ахборотдан фойдаланувчилар;
- ҳисоб юритишнинг асосий қоидалари;
- ахборот, маълумот шакллари ва бошқалар.

Демак ўқувчи-талабаларда ана шу бошқарув ҳисоби билан молиявий ҳисобни фарқли хусусиятларини англашлари, мавзулар бўйича ўрганиш жараёнида ҳисобга олиш кўникмаларини шаклантириш зарур.

Хўжалик юритувчи субъектлар бир томондан, мулкчилик шакллари турли-туман бўлиб, ички ҳисоб сиёсатига кўра ҳам ҳисоб-китоб юритиш фарқланади. Иккинчи томондан, турли тармоқлар, соҳаларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳам бухгалтерия ҳисобида акс этади.

Шунинг учун ана шу ҳисоб-китоблар қандай амалга оширилишини дарс жараёнида ўрганишнинг тажрибада синалган ва энг мақбул методи бу масала ва машқлардан фойдаланишдир.

Демак ҳар бир дарс учун зарур масала ва машқлар тайёрлаш зарур. Уни бирор фирма, корхона мисолида тайёрлаш керакки, у барча ҳисоб-китобларни қамраб олеин. Натижада талабада бутун жараён ҳақида аниқ тасаввур ҳосил бўлиши, ўзи амалда ҳисоб-китобларни олиб боргани учун иш жараёнида бемалол қийналмай, ҳисоб ишларини олиб бориши мумкин бўлсин.

Фанни ўргатишда амалий, имитацион, ролли уйинлардан ҳам кенг фойдаланса бўлади. Ўйинларни бир неча мавзуни қамраб олган ҳолда тузган маъқул. Фанни ўрганиш учун бу методни қўллашнинг имкони катта. Бухгалтерия фанини ўрганишда самарали методлардан бири кичик гуруҳларга бўлиб дарсни ташкил қилишдир.

Дарсни танловлар тарзида ўтказиш мумкин. Уларни қандай қилиб ташкил қилиш мумкинлигини аввалги бобларда ўрганганмиз.

Фанни ўрганишда аниқ мўлжалланган савол, тест, эссе ёзиш методларини ҳам кенг қўллаш керак. Умуман, фанни ўқитишда барча кўриб чиққан методларимизни қўлласа бўлади. Фақат уларни фанга, ўтиладиган мавзуларга мослаштириш лозим. Лекин улар орасида фанни хусусиятларига мос тушадиганлари, кўпроқ самара берадиганлари, талабаларни ўзлари бухгалтерия операцияларини бажариб, ҳужжатларда акс эттирилишини талаб қиладиган методлардир.

2.2 Ўқитиш методларини бухгалтерия фанидан дарс ўтишга мослаштириш (кичик гуруҳларга бўлиб дарс ўтиш мисолида)

Мавзу бўйича дарс ўтишда қўлланиладиган методлар талабаларни мазкур мавзунини чуқур ўзлаштиришларига қаратилган бўлиши керак. Дарс ўтишда қўлланилиши мумкин бўлган қатор интерактив методлар мавжуд.

Бу методларни қўллашда нималарга, қандай мезонларга қарашимиз кераклиги ҳақида тухтаб ўтганмиз. Бухгалтерия ҳисобидан дарс ўтишда энг самарали методлардан масала ва машқлар ечиш ва гуруҳларни кичик гуруҳларга бўлиб дарс ўтиш методи ҳисобланади. Чунки бухгалтерия ҳисоби ҳисоб-китоб олиб боришни яхши билишни талаб қилади. Бунинг учун эса ҳар бир талаба ҳисоб-китобни ўрганиши керак. Ўзи ҳисоб-китобни амалга оширгандагина яхши тушунади. Иккинчидан, ҳисоб-китобни амалга оширишда талабалар бир-бирига ўргатса, яхшироқ тушунишлари ва мавзунини пухта ўзлаштиришларини кўриб ўтдик. Бу вазифани зиммасига оладиган «ўқитувчи» кичик гуруҳ бўлади.

Бухгалтерия ҳисобини ўрганишда муҳим рол ўйнайдиган дастлабки категория, тушунчалар, баланс, икки ёқдама ёзув, с/ҳ 3 - кичик гуруҳ учун топшириқ. 3-тарқатма материаллардаги оборотлар, сальдони ҳисоблаш кабилар бўлиб, уларни пухта ўрганиш келгусидаги мавзуларни ҳам чуқур ўзлаштиришга ёрдам беради. Уларни ўрганишни кичик гуруҳларда масала-машқ ечиш тарзида ташкил қилиш мумкин. Бунинг учун қуйидагича топшириқлар тайёрлашимиз мумкин:

1 кичик гуруҳ Учун топшириқ. 1-тарқатма материал

Кассадан ҳисобдорлик шартлари билан ходимга 10.000 сўм маблағ берилди.				
Корхонага мол етказиб берувчилар билан ҳисоб - китоб бўйича 100.000 сўмлик материаллар келиб тушди. Пекин нули тўланмади. Бу муомалалар натижасида бухгалтерия балансида қандай ўзгаришлар юз берди? Кўрсатинг. Жавобингизни изохланг. Корхона баланси қуйидагича:				
Баланс (бошлангич, қисқартирилган)				
Актив			Пассив	
Маблағлар тури на уларнинг жойлаиши	Сумма		Маблағлар маибаи ва уларнинг тайинланиши	Сумма
Асосий воситалар	500.000		Устав капитали	750.000
Хом ашё, материаллар	200.000		Фонда	10.000

Касса	50.000	Банк кредитлари	140.000
Хисоб - китоб счёта	250.000	Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан хисоб-лашишлар.	100.000
Жами:	1000000	Жами:	1000000

2-кичик гуруҳ учун топшириқ. 2-тарқатма материал

<p>Ходим кассага 10.000 сўм хисобдорлик қарзини тўлади. Корхонага мол етказиб берилгани учун хисоб - китоб қилиниб, 100 минг сўм тўланди. Бу муомалалар натижасида бухгалтерия балансида қандай ўзгаришлар юз берди? Кўрсатинг. Жавобингизни изохланг.</p> <p>Баланс (бошлангич, қисқартирилган)</p>			
Актив		Пассив	
Маблағлар тури ва уларнинг жойланиши	Сумма	Маблағлар маибаи ва уларнинг тайинланиши	Сумма
Асосий воситалар	400.000	Устав капитали	450.000
Хом ашё, материаллар	100.000	Фойда	20.000
Касса	40.000	Банк кредитлари	180.000
Хисоб - китоб счёта	150.000	Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан хисоб-лашишлар.	100.000
Дебиторлар	60.000		
Жами:	750.000	Жами:	750.000

Корхона кассасидан 50.000 сўм пул ҳисоб-китоб счётига ўтказидди. Корхона олган узоқ муддатли 200.000 сўмқарзини тўлади.

Бажарилган муомалалар туфайли балансдаги ўзгаришни кўрсатинг. Жавобингизни изохланг.

Актив		Пассив	
Маблағлар тури ва уларнинг жойланиши	Сумма	Маблағлар манбаи ва уларнинг тайинланиши	Сумма
Асосий воситалар	500.000	Устав капитали	600.000
Ишлаб чиқариш захи-ралари	100.000	Резерв капитали	50.000
Касса	60.000	Узоқ муддатли кредитлар	200.000
Ҳисоб - китоб счёти	200.000	Мол етказиб берувчиларга қарзлар.	10.000
Жами:	860.000	Жами:	860.000

4 - кичик гуруҳ учун топширқ. 4-тарқатма материал

Корхонада тақсимланмаган фойда ҳисобидан резерв фондига 200.000 сўм ажратилди.

Корхонага машина - жихозлар олинди. Уни таъсисчилар устав капиталига улуш сифатида киритишди. Уларнинг қиймати 500.000 сўм баҳоланди.

Баланс суммаси бажарилган муомалалардан сўнг қандай ўзгарганини кўрсатинг. Жавобингизни изохланг.

Баланс
(бошлангич қисқартирилгаи)

Актив		Пассив	
Маблағлар тури ва уларнинг жойланиши	Сумма	Маблағлар манбаи ва уларнинг тайинланиши	Сумма
Асосий воситалар	600.000	Устав капитали	700.000
Ишлаб - чиқариш захи-ралари	100.000	Резерв капитали	50.000
Ҳисоб - китоб счёти	300.000	Тақсимланмаган фойда	200.000
Тайёр маҳсулот	200.000	Муассисларнинг	50.000

	0	устав сармо-ясига улушлар бўйича қарзла-ри	0	
Жами:	100000 0	Жами:	10000 00	

Топшириқлар ва уларнинг жавоби алохида тарқатма материал тарзида тайёрланади. Ўқитувчи кичик гуруҳларга топшириқни бериб, мақсадни тушунтиргач, уни ечиш учун вақт беради. Хар бир кичик гуруҳ топшириқни ечиб бўлгач, жавоблар дарсда муҳокама қилинади. Сўнгра ўзи тайёрлаб қўйган жавобини беради ва ўз жавоблари билан солиштириб кўришни таклиф қилади. Намойиш этилувчи ва 5-тарқатма материал

I - кичик гуруҳ учун тоншириқнинг жавобн Кассадан корхона ходнмига хисобдорлнк шартлари билан 10.000 сўм берилди. Пул берилгач, касса модцасидаги сумма 10.000 сўмга камаяди. Кассадаги маблағ 50.000-10.000қ40.000 сўм бўлади. Шу билан бирга хисобдор шахс ушбу корхонадан қарз бўлиб қолади. Бу қарзни акс эттирадиган «Дебиторлар» моддаси пайдо бўлиб, у 10.000				
		Баланс		
Актив		Пассив		
Маблағлар тури ва уларнинг	Сумма	Маблағлар манбаи ва уларнинг	Сумма	
Асосий воситалар	500.000	Устав капитали	750.000	
Хом ашё, материал-лар	200.000	Фойда	10.000	
Касса	40.000	Банк кредитлари	140.000	
Хисоб - китоб счёти	250.000	Мол етказиб берувчилар	100.000	
Дебиторлар	10.000			
Жами:	2000000	Жами:	"100000 0	

Иккинчи муомала бўйича, корхонага келиб тушган материалларнинг миқдори кўпайишига олиб келади. Хом ашё материаллар моддаси 100000 сўмга кўпаяди. 200.000 Қ 100.000 қ 300.000 сўм бўлади. Лекин материалларни мол етказиб берувчилардан сотиб олиниб, пули хали тўланмагани учун, мол етказиб берувчилар олдида ҳам корхонанинг қарзи кўпаяди. Яъни, аввалда 100 минг сўм эди, яна 100 минг сўм қўшилиб, 100.000Қ100.000 қ

Актив		Пассив	
Маблағлар тури ва уларнинг жойланиши	Сумма	Маблағлар манбаи ва уларнинг тайинланиши	Сумма
Асосий воситалар	500.000	Устав капитали	750.000

Хом ашё, материаллар	300.000	Фойда	10.000
Касса	40.000	Банк кредитлари	140.000
Хисоб - китоб счёти	250.000	Мол етказиб берувчилар	200.000
Дебиторлар	10.000		
Жами:	1100000	Жами:	1100000

6-тарқатма материал

2 кичик гуруҳ учун тошпиришнинг жавобн: Биринчи муомалада ходим кассага 10.000 сўм хисобдорлик қарзини тўласа, Дебиторлар счёти 10.000 сўмга камаяди. 60.000 - 10.000 50.000 сўм. Кассадаги пул маблағлари эса 10.000 сўмга кўпаяди. 40.000 10.000 50.000 сўм. Баланснинг жами суммаси ўзгармайди.

Иккинчи муомала, корхонага мол етказиб берувчиларга 100 000 сўмлик материал пулини тўланиши натижасида камаяди. 150.000 -100.000 50.000 сўм хисоб-китоб счётидаги маблағ 100.000 сўмга, мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан хисоблашиш счёти ҳам 100.000 сўмга камаяди, яъни қарз тўланди. Натижада умумий баланс суммаси камаяди.

Иккинчи муомаладан сўнг баланс қуйидаги кўринишга эга бўлади:

Маблағлар тури ва уларнинг жойланиши	Сумма	Маблағлар манбаи ва уларнинг тайинланиши	Сумма
Асосий воситалар	400.000	Устав капитали	450.000
Хом ашё, материаллар	100.000	Фойда	20.000
Касса	50.000	Банк кредитлари	180.000
Хисоб - китоб счёти	50.000	Мол етказиб берувчилар ва	0
Дебиторлар	50.000		
Жами:	650.000	Жами:	650.000

7-тарқатма материал

3 - кичик гуруҳ учун топшириқнинг жавоби Биринчи муомалада корхона кассасидан хисоб - китоб счётига ўтказилди. Натижада кассадаги 60.000 - 50.000 қ 10.000 сўм пул бўлиб, 50000 сўмга камаяди. Хисоб - китоб счётидаги пуллар эса 200.000 50.000 250.000 сўм бўлиб, 50.000 га кўпаяди. Умумий баланс суммаси ўзгармайди.

Иккинчи муомалада корхона учун олинган узоқ муддатли қарз тўланиши натижасида корхонанинг банк олдидаги мажбуриятлари бажаридди, яъни қарз тўланди. Натижада баланс суммаси 200.000 сўмга камаяди. Бу қдрзни тўлаш эса хисоб - китоб счёти маблағидан амалга оширилди. Натижада хисоб - китоб счётидаги пул ҳам (250 - 200 қ 50.000 сўм) 200 минг сўмга камаяди. Баланснинг умумий суммаси 660.000 сўмни ташкил қилади.

Баланс			
Актив		Пассив	
Маблағлар тури ва уларнииг жойланиши	Сумма	Маблағлар манбаи ва уларнииг тайииланиши	Сумма
Асосий воситалар	500.000	Устав капитали	600.000

Хом ашё, материаллар	100.000	Фойда	50.000
Касса	10.000	Банк кредитлари	0
Хисоб - китоб счёти	50.000	Мол етказиб берувчилар пудратчилар билан	10.000
Жами:	660.000	Жами:	660.000

таркатма материал

<p>4 - кичик гуруҳ учун тошпиришнинг жавоб</p> <p>Корхона тақсимланмаган фойдадан 100.000 сўм резерв фондига ўтказса, резерв капиталимиз 50 100,000 150.000 сўм бўлиб, 100 мингга кўпаяди, тақсимланмаган фойдамиз эса 100 мингга камаяди. 200.000 - 100.000 100.000 сўм, умумий баланс суммаси ўзгармайди.</p> <p>Таъсисчиларнинг устав капиталига улуш сифатида киритган 500.000 сўмлик машина жихозлари туфайли асосий воситалар қиймати 500 минг сўмга кўпайиб, 600 минг сўм Қ 500 минг сўм қ 1100 минг сўмга етади. Баланснинг умумий суммаси 1500 минг сўм бўлади.</p>			
Баланс			
Актив		Пассив	
Маблағлар тури ва уларнинг жойланиши	Сумма	Маблағлар манбаи ва уларнинг фойдаланиши	Сумма
Асосий воситалар	1100.000	Устав капитали	700.000
Ишлаб чиқариш захиралари	100.000	Резерв капитали	150.000
Хисоб - китоб счёти	100.000	Тақсимланмаган фойда	100.000

Тайёр Жами:	махсулот	200.000 150000 0	Муассислар устав капитали бўлимлар бўйича қарзлари Жами:	550.000 1500000 11
----------------	----------	------------------------	---	--------------------------

Дарс жараёнида ана шу методларни қўллашни акциз солиғини ҳисоблаш ва уни ҳисоб варақларда акс эттириш мисолида ҳам кўриб чиқайлик.

Акциз солиғини ҳисоблаш ва тўлаш тартиби мавзусида дарс ўтишда аввало кўرғазмали ва тарқатма материаллар тайёрлашга алоҳида эътибор беришимиз керак.

Бунда биз дастлаб талабаларни акциз солиғини солиқ тизимида тўтган урнини кўрсатадиган жадвал билан таништиришимиз мумкин. Сўнгра Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган акцизланадиган товарларга акциз солиғи ставкалари билан танишириш лозим. Бу ставкалар бўйича тарқатма материаллар тайёрланади. Тарқатма материал Ўзбекистон Республикаси Давлат Сопик қўмитаси томонидан чоп этилган «2005 йил 1 январдан бошлаб юридик ва жисмоний шахсларга солиқ солиш тартибидаги ўзгартиришлар тўплами» бўлиб, унинг 36-39 бетларида «Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган акцизланадиган товарлардан акциз солиғи ставкалари» берилган.

Ундан ташқари акциз солиғи бўйича имтиёзлар ва акциз солиғини тўлаш муддати тартиби бўйича кўрғазмапи ва тарқатма материаллар тайёрланади.

Агар гурўзда 20 та талаба бор десак у холда 5 та талабадан 4 та кичик гуруҳ ҳосил қилиш мумкин.

Бу кичик гуруҳларга Ўзбекистонда ишлаб чиқарилаётган акцизланадиган товарлар бўйича акциз солиғини ҳисоблаш топширилади. Бунинг учун кичик гуруҳларга мураккаблик даражаси тенг бўлган масала, машқлар тарқатилади. Топшириқ билан бирга акциз солиқлари ставкаси бўйича тарқатма материал берилади. Талабалар ўзлари учун зарур маълумотларни «2005 йил 1 январдан бошлаб юридик ва жисмоний шахсларга солиқ солиш тартибидаги ўзгартиришлар тўплами»нинг 36-39 бетларидан танлаб олишлари уқтирилади.

1-кўрғазмали ва тарқатма материал

Акциз солигани тўлаш муддати тартиби.

У Ароқ-шароб махсулотлари ишлаб чиқарувчи ва сотувчи корхона ва фирмалар муомала содир бўлгандан кейин учинчи кун акциз солиганинг суммасини тўлаши керак. У Бошқа объектлар хар ун кунлик учун ҳисоблаб чиқилган акциз

солиғи суммасини ойнинг 13, 23 ва 3 кунлари тўлаши лозим. У Товарга илова кипинадиган ҳужжатларда кўрсатилган махсулот

юклаб жунатилган кун сотиш кунини, деб ҳисобланади, У Акциз солиғини тўловчилар акциз солиш бўйича ҳисоблашиш

ҳисоботини кейинги ойнинг 20 кунигача солиқ назоратига тақдим қилиши керак.

2-кўрғазмали ва тарқатма материал

Акциз солиғи бўйича имтиёзлар.

У 9 м ишлаб чиқариб, экспортга жунатилган товарлардан (Ўзбекистон ЧИКДрнлабтгаи махсус мебеллар (бу имтиёзлар таълим ва соғлиқни сақдаш тн тми махсус мебелни сотиб олшп учун шартнома тузган бўлса, берилади).

Баланс			
Актив		Пассив	
Маблағлар тури уларнииг	Сумма ва	Маблағлар манбаи ва уларнииг тайииланиши	Сумма
Асосий воситалар	500.000	Устав капитали	600.000
Хом ашё, материаллар	100.000	Фонда	50.000
Касса	10.000	Банк кредитлари	0
Хисоб - китоб счёти	50.000	Мол етказиб берувчилар ва нудратчилар билан	10.000
Жами:	660.000	Жами:	660.00!?

8-таркатма материал

<p>4 - кичик гуруҳ учун топшириқнинг жавоби Корхона тақсимланмаган фойдадан 100.000 сўм резерв фондига ўтказса, резерв капиталимиз 50 100.000 150.000 сўм бўлиб, 100 мишта кўпаяди, тақсимланмаган фойдамиз эса 100 мингга камаяди. 200.000 - 100.000 қ 100.000 сўм, умумий баланс суммаси ўзгармайди.</p> <p>Таъсисчиларнинг устав капиталига улуш сифатида киритган 500.000 сўмлик машина жихозлари туфайли асосий воситалар қиймати 500 минг сўмга кўпайиб, 600 минг сўм Қ 500 миш- сўм қ 1100 минг сўмга етади. Баланснинг умумий</p>	
Баланс	
Актив	Пассив

Маблағлар тури ва уларнинг жойланиши	Сумма	Маблағлар манбаи уларнинг	Сумма ва
Асосий воситалар	1100.00 0	Устав капитали	700.000
Ишлаб чиқариш захиралари	- 100.000	Резерв капитали	150.000
Хисоб - китоб счёти	100.000	Тақсимланмаган фонда	100.000
Тайёр махсулот Жами:	200.000 150000 0	Муассислар устав капитали бўлимлар бўйича қарзлари Жами:	550.000 1500000

Дарс жараёнида ана шу методларни қўллашни акциз солиғини ҳисоблаш ва уни ҳисоб варақларда акс эттириш мисолида ҳам кўриб чиқайлик.

Акциз солиғини ҳисоблаш ва тўлаш тартиби мавзусида дарс ўтишда аввало кўرғазмали ва тарқатма материаллар тайёрлашга алоҳида эътибор беришимиз керак.

Бунда биз дастлаб талабаларни акциз солиғини еолик тизимида тўтган урнини кўрсатадиган жадвал билан таништиришимиз мумкин. Су игра Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган акцизланадиган товарларга акциз солиғи ставкалари билан таништириш лозим. Бу ставкалар бўйича тарқатма материаллар тайёрланади. Тарқатма материал Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ Қўмитаси томонидан чоп этилган «2005 йил 1 январдан бошлаб юридик ва жисмоний шахсларга еолик солиш тартибидаги ўзгартиришлар тўплами» бўлиб, унинг 36-39 бетларида «Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган акцизланадиган токарлардан акциз солиғи ставкалари» берилган.

Ундан ташқари акциз солиғи бўйича имтиёзлар ва акциз солиғини тўлаш муддати тартиби бўйича кўрғазмапи ва тарқатма материаллар тайёрланади.

Агар гуруҳда 20 та талаба бор десак у холда 5 та талабадан 4 та кичик гуруҳ хосил қилиш мумкин.

Бу кичик гуруҳларга Ўзбекистонда ишлаб чиқарилаётган акцизланадиган товарлар бўйича акциз солиғини ҳисоблаш тонширилади. Бунинг учун кичик гуруҳларга мураккаблик даражаси тенг бўлган масала, машқлар тарқатилади. Топшириқ билан бирга акциз солиқлари ставкаси бўйича тарқатма материал берилади. Талабалар ўзлари учун зарур маълумотларни «2005 йил 1 январдан бошлаб юридик ва жисмоний шахсларга еолик солиш тартибидаги ўзгартиришлар тўплами»нинг 36-39 бетларидан танлаб олишлари уқтирилади.

1-кўрғазмали ва тарқатма материал

Акциз солиғини тўлаш муддати тартиби.

Ароқ-шароб махсулотлари ишлаб чиқарувчи ва сотувчи корхона ва фирмалар муомала содир бўлгандан кейин учинчи куни акциз солиганинг суммасини тўлаши керак.

У Бонца объектлар қар ун кунлик учун ҳисоблаб чиқилган акциз солиғи суммасини ойнанинг 13, 23 ва 3 кунлари тўлаши лозим.

Товарга илова қилинадиган ҳужжатларда кўрсатилган махсулот юклаб жунатилган кун сотиш куни, деб ҳисобланади,

Акциз солиғини тўловчилар акциз солиш бўйича ҳисоблашиш ҳисоботини кейинга ойнанинг 20 кунигача еолик назоратига тақдим қилиши керак.

2-кўрғазмали ва тарқатма материал

АКЦИЗ солиғи бўйича имтиёзлар.

V Учи ишлаб чиқариб, экспортга жунатилган товарлардан (Ўзбекистон Республика Вазирлар Маҳкамаси белгалаган товарлардан ташқари) акциз солиғи олинмайдн.

Жавоблар:

5-тарқатма материал

Б кичик гуруҳ учун топшириқнинг жавоби:

1. Корхонанинг улгуржи баҳоси 1875000 сўм, акциз солига ставкаси 45%, улгуржи нарҳига нисбатан акциз солига 843750 сўм.

Бензиннинг акциз солига қўшилган қиймати 2718750 сўм.

2. Бир литр бензин нарҳи (улгуржи нарҳи акциз солига) 217,5 сўм.

3. Д-т 5110 «ҳисоб- китоб счёта» 2718750 сўм.

К-т 9010 «Тайёр махсулотни сотишдан олинган даромадлар счёти» 2718750 сўм.

4. Акциз солига қийматига:

Д-т 9010 «Тайёр махсулотни сотишдан олинган даромадлар счёти» 843750 сўм.

К-т 6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарздорлик» ҳисоб варағи 843750 сўм.

Акциз солига бюджетга ўтказилганда:

Д-т 6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарздорлик» ҳисобварага 843750 сўм. К-т 5110 «ҳисоб- китоб счёти» 843750 сўм.

Давлат бюджетнўй зарур даромадлар билан таъминлаш.

452

6-тарқатма 2- кичик гуруҳ учун топшириқнинг жавоби:

1. Дизель ёкилгасига махсулот қийматига нисбатан акциз солига ставкаси 40%.

Мувофиқ равишда ҳисобланган акциз солига 1875000 сўм.

Акциз солига билан махсулот қиймати 6562500 сўм 1 литр дизель ёкилгаси 210 сўм.

Д-т 5110 «ҳисоб- китоб счёта» 6562500 сўм.

К-т 9110 «Тайёр махсулот сотишдан даромадлар» 6562500 сўм.

4. Акциз солига қийматига:

Д-т 5110 «хисоб- китоб счёта» 1875000 сўм.

К-т 6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарздорлик»

хисоб-варага 1875000 сўм.

Корхона 3- айрелга қадар 1875000 сўм акциз солига тўлаши керак.

7-тарқатма материал

3- кичик гуруҳ учун топшириқнинг жавоби:

Акциз солига 300000 сўм. хўжалик совунга акциз солига корхонанинг улгуржи нархига нисбатан 20% белгиланади.

«Хилол» сунермаркети кир совун учун 300000 сўм тўлайди.

3. куйидагича хисоб варақларда акс этади:

Д-т 5110 «Хисоб- китоб счёта» 300000 сўм.

К-т 9010 «Тайёр махсулотни сотишдан олинган даромадлар счёти» 300000 сўм.

Д-т 9010 «Тайёр махсулотни сотишдан олинган даромадлар счёти» 300000 сўм. Акциз солига қийматига:

К-т 6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарздорлик» хисобварага. 300000 сўм.

4. Акциз солига тўлаганда:

Д-т 6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарздорлик» хисоб-варага 300000 сўм.

К-т 5110 «хисоб- китоб счёти» 300000 сўм.

Бюджет харажатларнинг асосий қисми ижтимоии мақсадларга сарфланади. Бу маориф, маданият, солиқни сақлаш, мудофаа мақсадларидир.

8-тарқатма материал

4- кичикгуруҳ учун топшириқнинг жавоби:

Нефтни қанга ишлаш корхонаси, улгуржи бахоси 2170000 сўм эди, акциз солига 976500 сўм.

Зфммаси бўлиб, «Исмаат сервис» 3146500 сўм тўлайди.

Бу операциялар Фаргона нефтни қайта ишлаш корхонаси хисоботларида куйидагича акс этади:

Д-т 5110 «хисоб- китоб счёти» 3146500 сўм.

К-т 9010 «Тайёр махсулотни сотишдан олинган даромадлар счёти»

3146500 сўм. Акциз солига қийматига:

Д-т 9010 «Тайёр махсулотни сотишдан олинган даромадлар счёти»

976500 сўм. К-т 6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарздорлик» хисобварага. 976500 сўм.

4. Солиқ тўлаганда:

Д-т 6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарздорлик» хисобварага. 976500 сўм.

К-т 5110 «Хисоб- китоб счёти» 976500 сўм.

Акциз солиғини тўлашнинг қатъий муддатлари белгилаб қўйилган, сабаби, бюджет харажатларининг асосий қисми ижтимоии харажатлар маориф, маданият, нафақа ва хоказоларни вақтида амалга ошириш манбаидир.

Ўқитувчининг жавобларни аввалдан тайёрлаб қўйиши кичик гуруҳларнинг жавобларини тезда баҳолаш имконини беради.

Дарс кичик гуруҳлар ўртасида танлов тарзида ташкил этилади. Кичик гуруҳлар бўйича ҳисоблашларнинг ва ўтказилган операцияларнинг ҳисоб варақларда акс эттирилишининг тўғрилигига қараб, балл берилади. Кичик гуруҳларга вақт бериб, мавзу бўйича тест тузишни ёки ечишни топшириш, билдирилган фикр тўғри ёки нотўғрилигини асослаб беришни таклиф қилиш мумкин. Гуруҳни баҳолаганда, албатта, тест саволлари ҳамда жавобларига қаралади.

Биз билдирилган фикр тўғри ёки нотўғрилигини асослаб беришни кўзда тутган топшириқлар мисолида кўриб чиқамиз:

9-тарқатма материал

1-кичик гуруҳ учун топшириқ.

1. Акциз солиқлари ставкасини шартли равишда 4 та гуруҳга бўлиш мумкин.

а) сўмқийматига нисбатан, фоизда;

б) натура ўлчови бирлигига нисбатан;

в) солиқ ставкаси ва тўлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан белгиланган;

г) солиқ тўловчилар ва акциз солиғи тўлаш тартиби Молия вазирлиги билан Давлат Солиққўмитаси келишган ҳолда белгиланган алоҳида товарларга.

2. 2005 йилда гилам маҳсулотларига тайёр маҳсулотнинг улгуржи баҳосига нисбатан 15% миқдорида акциз солиғи белгиланган. 4- кичик гуруҳ учун топшириқ.

«Миконд» ОАЖ ишлаб чиқарган биллур вазалар ва кандиллари учун тайёр маҳсулотнинг улгуржи нархидан 5% миқдорида давлат бюджетига акциз солиғи тўлади.

2005 йилда гуруч-ёрма маҳсулотларига акциз солиғи ставкаси 2004 йилдаги 15% урнига янги оширилган 20% миқдорида белгиланди. Бу бозорда нархларнинг кўтарилишига олиб келди.

5-ир гуруҳ ким жавоб беришини ўзи танлайди. Жавобга балл берилади. Агар кичик гуруҳларда фаол қатнашмаётган талабалар бўлса, ўқитувчи уларга алоҳида мурожаат

10-тарқатма материал

	2-	кичик гуруҳ учун Т/Н	топшириқ:	
3.	2005 йилда озиқ- овқат сифатида истеъмол қилинадиган мойига,	тайёр маҳсулотнинг улгуржи баҳосига нисбатан 79% солиғи тўланади.	пахт а акци	
4.	2005 йилда нефт маҳсулотларига белгиланган акциз ставкалари 2004 йилдаги даражада қолдирилди.		голи ги	

Тарқатма материал

3- кичик гуруҳ учун топшириқ.

Ароқ ва шароб махсулотларига хисобланган акциз солиғининг белгиланган миқдори «Ўзмева сабзавотвиносаноат-холдинг» ХКнинг махсус счётига ўтказилади.

Юмшок унаковкадаги филтрланган сигареталар учун корхона 2005 йил феврал ойида тайёр махсулотнинг улгуржи баҳосига нисбатан 45% миқдорида акциз солиғи тўлади. Ўқитувчи тўғри-нотўғрилигини тезда аниқлаш учун ўзи тайёрлаган жавоблардан фойдаланиши мумкин. Кичик гуруҳларга берилган фикрлар жавоблари қуйидагача:

13-тарқатма материал

1- кичик гуруҳ

Тўғри. Вазирлар Маҳкамасининг 28-декабрь 2004 йилда 610 қарорининг №12-2 иловасига кўра, солиқ ставкаларини шартли равишда ана шундай гуруҳларга бўлиш мумкин.

Нотўғри. Юқоридага қарорга мувофиқ гилам ва гилам махсулотлари 2005 йили акциз солиғидан озод қилинди.

2-кичик гуруҳ

Нотўғри. Бу ставка 2004 йил учун белгиланган. 2005 йилдан 1 тонна тайёр махсулот учун (саломас ва Ўзбекистон ёғини тайёрлаш учун ишлатилганини кушмай) 495000 сўм миқдорида акциз солиғи белгиланган.

Тўғри. А-72, А-76, Аи-91, Аи-93, Аи-95 бензииларига улгуржи баҳосига нисбатан 45%, дизел ёкилгисига 40%, авиакеросинга 20% даражасида қолдирилади, лекин, бу ерда оғохлантириш бор, яъни йил давомида талабнинг ўзгаришига кўра сотиш хажми ва

ўзгаришига қараб, акциз солиғи ставкалари ҳам ўзгариши мумкин.

3-кичик гуруҳ

Тўғри. Агар белгиланган миқдорда акциз солиғи йиғилиб, уни тўлашдан қарз бўлмаса, Ароқ ва 10% гача, 30% ва ундан юқори даражада этил снирти мавжуд алькоголли ичимликлар, коньяк ва сувсиз спиртга белгиланган ставкадан 60 сўми ўтказилади. Бир бутилка шампан виноси ва I литр винодан 12 сўм ўтказилади.

Нотўғри. 2005 йилдан бошлаб юмшок унаковкадаги филтрланган сигареталарнинг минг донасига 4175 сўм ставка белгиланган. Бу ставка йил давомида сотилган махсулот хажми ва баҳосининг ўзгаришига қараб, ўзгартирилиши мумкинлиги ҳақида оғохлантириш бор.

4-кичик гуруҳ

Нотўғри. Чунки корхона биллур кандил ва бошқа буюмлар учун тайёр махсулотнинг улгуржи нархидан 5% миқдорида акциз солиғи хисоблайди. Лекин уни давлат бюджетига эмас, балки корхонанинг махсус счётига ўтказиб, келгусида ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун фойдаланади.

Нотўғри. 2005 йилдан бошлаб, гуруч-ёрма махсулотларига акциз солиғи бекор қилинди. Бозорда нархнинг ошиши сезонли характерда ёки бошқа сабаб бўлиши мумкин.

Дарс якунида ўқитувчи энг фаол қатнашганларни гурухнинг ўзи томонидан эълон қилиш учун имконият бериб, сўнгра ўзи бутунга дарсда қайси гурух кўп балл туплади ва қайси талабалар энг фаол қатнашганини кўрсатиб, барча талабаларга балл куйнб чиқади, уни қандай амалга оширишни аввалги бобларда курйб чикданмиз.

2.3. Амалиёт дарсларида бухгалтерия ҳисоби фанинг урганишда

мослаштирувчи уйин методини танлаш.

4. Моделлаштирувчи уйин методини қўллаш

Бухгалтерияда пухта ўрганиш зарур бўлган дастлабки мавзулар, айниқса, бухгалтерия ҳисоб варақлари, иккиёклама ёзув бўлиб, кейинги мавзуларда кўриладиган бухгалтерия ҳисоби операцияларини бажариш кўп жщатдан талабалар уларни қай даражада ўзлаштиргани, тушуниб етганларига боғлиқ.

Шунинг учун ўқувчи-талабаларнинг мавзуни пухта ўзлаштиришлари келгусида ҳам муҳим аҳамиятга эғалигини ҳисобга олиб, дарсда барчани фаол қатнашишини таъминловчи моделлаштирувчи уйин методини қўллаш, уйинни эса қуйидагича ташкил қилиш мумкин.

«Бухгалтер лавозимига ишга қабул қилиш» уйини

Уйиннинг мақсади: ўқувчи-талабаларнинг икки ёклама ёзув, ҳисоб варақлар ва уларда хўжалик муомалаларининг акс этишини пухта ўзлаштиришларига эришиш.

Ўқитувчи уйинда ўрганиладиган тушунчаларни эсга солиб, кайтаради.

Уйиннинг мақсадини тушунтиради. Гурух учга бўлинади. Гурухдаги энг иқтидорли талабалардан 3 киши «экспертлар» гуруҳини ташкил этади. Улар ишга қабул қилиш учун танлов ўтказилиши ҳақида эълон тайёрлашлари керак.

Иккинчи гурух корхонада ташкил этилган «бош бухгалтер» бошчилигидаги 5 кишидан иборат танлов комиссияси, унга кадрлар бўлими ва бухгалтериядан тажрибали мутахассислар аъзо қилиб жалб этилган. Улар ҳам ишга қабул қилиш учун танлов ўтказилиши ҳақида эълон тайёрлашлари керак. Эълон ватман қоғозга ёзилган, слайд, таркатма материал тарзида бўлиши мумкин.

Учинчи гурух - қолган барча ўқувчи-талабалар, улар касб-хунар коллежини ёки институтни битириб, шу корхонага ёш мутахассис сифатида ишга кирипшокчи.

Комиссия уларга бир неча босқичда топшириқ бериб, уларни тўғри бажариб, энг юқори балл туплаганларни ишга қабул қилмокчи.

Ўқитувчи ўйин ўтказиш қоидаларини ўқувчи-талабаларга тушунтиради: хар бир ўқувчи-талабага уч босқичда топшириқ берилади: Биринчи топшириқ нисбатан осон тестлар. Уларни камида ярмини тўғри ечганлар келгуси турда қатнашиш ҳуқуқини қўл га киритади.

Иккинчи босқичда машқ берилади, унинг тўғри-нотўғрилигини аниқлаб, сабабини ёзиб кўрсатилиши керак. Унинг хам камида ярмини тўғри бажарганлар келгуси босқичга қўйилади.

Учинчи босқичда атайлаб нотўғри бажарилган ишлар берилади. Уни камчилигини топиб, тўғри бажариш суралади. хар бир босқичда бажарилган ишларни танлов комиссияси аъзолари текшириб, баҳолайдилар. Уларнинг тўғри ёки нотўғрилигини эксперт комиссияси текшириб, хулоса чиқаради. Ўқитувчи ўйинни қандай ўтаётганини кузатиб туради. Бунда унга эксперт комиссия аъзолари ёрдам беради. Ўқувчи-талабалар қўйилган топшириқларни бажариш жараёнида мавзунини тушуниб оладилар.

Ўйин ўтказиш тафсилоти.

Гуруҳ учга: экспертлар, танлов комиссияси аъзоларига бўлиниб, ўз жойларини эгаллашади. Биринчи навбатда танлов комиссияси томонидан тайёрланган эълон матни кўрсатилади. Уни ўқиб, ўқувчи-талабалар ишга қабул қилиш учун танловда қатнашишни сураб, ариза берадилар.

Кейинги фаза топшириқни бажариш: бунда ўқувчи-талабаларга биринчи топшириқ тестлар берилади. Улар қуйидагача бўлсин:

1-тарқатма материал

Танловда қатнашувчилар учун 1-топшириқ тестлар:

1. Молиявий ҳисобот стандартлари эҳтиёжларига нима сабаб бўлди?

А) барча хўжалик юритувчи субъектлар ҳисоботларига бир хилда ёндашиш;

Б) ҳисоботлар тузишни осонлаштириш;

В) бухгалтерия юритишни осонлаштириш;

Г) инвестиция қўйиши осонлаштириш;

2. Хўжалик маблағлари ва жараёнларини қайси ўлчов умумлаштириб кўрсатади?

А) натура ўлчови; Б) пул ўлчови; В) меҳнат ўлчови; Г) шартли ўлчов бирлиги.

3. Тезкор ҳисобнинг асосий вазифаси нимадан иборат?

А) бошқарувга маълумот бериш учун;

Б) ишлаб чиқаришдаги салбий ҳолатларга бардам бериш;

В) ишлаб чиқаришдаги ижобий ҳолатларни руйхатга олиш;

Г) кўзатилаётган объектларда содир бўлаётган ўзгаришлар ҳақидаги зарур маълумотларни тезкорлик билан етказиш;

4. Икки ёклама ёзувни биринчи бўлиб ким кашф қилган?

А) Император Максимилиан I; Б) Микеланжело; В) Лука Пачоли; Г) Леонардо да Винчи.

5. Бухгалтерия ҳисоби фанини вужудга келиши сабабини тарихан нима билан изохлаш мумкин?

А) савдо-сотикнинг ривожланиши;

- Б) ишлаб чиқаришнинг ривожланиши;
- В) товар ишлаб чиқаришни вужудга келиши билан;
- Г) меҳнат тақсимотини чуқурлашуви билан.

6. Икки ёклама ёзиш деб, ...

- А) ҳисоб дафтариининг икки томони бўйича ахборотларни ёзиб боришта;
- Б) хўжалик муомалаларини иккита дафтарда қайд этишга;

460

ПВ) хўжалик муомалаларини транзит ҳисоб варақларда ёзиб борилишига; Г) хўжаликда содир бўлган муомалаларни ҳисоб варақлар орқали ўзаро алоқадорликда акс эттиришга айтилади.

7. Муомалалар суммаси иккиёклама ёзувда қандай акс эттирилади?

- А) бир ҳисоб- варақнинг кредити ва иккинчи счетнинг ҳам кредитида; Б) бир счетнинг дебитида, иккинчи счетнинг ҳам дебитида;

бир ҳисоб варақнинг дебитида айни чоғда иккинчи ҳисоб варақнинг кредитида тенг суммада акс эттирилади;

Г) бир ҳисоб варақнинг ҳам дебитида ҳам кредитида акс эттирилади.

8. Бухгалтерия ҳисобида фойда ...

- А) ҳисобот даврида ўтган йилга нисбатан харажатларни камайиши;
- Б) ҳисобот даврида олинган барча даромадларни харажатлардан ортиши;
- В) маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайиши туфайли олинган даромад;
- Г) маҳсулот сотишни кўпайиши натижасида корхонанинг ҳисоб-китоб сметидаги маблағларнинг кўпайиши деб, эътироф этилади.

9. Ҳисоб варақлар режаси деганда нимани тушунамиз?

- А) ҳисоб варақларнинг иқтисодий мазмунига кўра бир тизимга солинган руйхати;

Б) ҳисоб варақларда муомалаларни акс эттириш режаси;

В) ҳисоб варақларни актив ва пассив ҳисоб варақларга бўлиш режаси;

- Г) ҳисоб варақларда акс этадиган муомалаларнинг режаси.

10. Синтетик счётлар қандай маълумотларни беради?

меҳнат ўлчовидага маълумотларни; Б) пул ўлчовидага маълумотларни; натура ўлчовидага маълумотларни;

- Г) хўжалик маблағлари ва муомалалари ҳақида умумлаштирилган маълумотларни.

Тестлар билимни синовчи тарқатма материал сифатида тайёрланади ва ишга кириш учун ариза берган ўқувчи-талабаларга тарқатилади. Хар бир тестни ечиш учун 1 дақиқадан вақт берилади ва хар бир тўғри жавоб бир балл бадоланади. Ким берилган вақтдан эртАроқ тестни ечиб тошнирса, жавобига қараб, кейинги босқич топшириги берилади

Тестнинг ярмини тўғри ечганлар, кейинга босқичга ўтади. Бу топшириқхам тарқатма материал қилиб тайёрланади ва иккинчи босқичга ўтган ўқувчи-талабаларга берилади. Бу топшириқ аввалгига нисбатан мураккаброқ- Хар бир фикрга билдирилган жавобни ёзиш учун 1 минут вақт берилади ва тўғри жавоб 1 балл бахоланади. Ишга кирувчилар бу топшириқни бажаришгунча экспертлар танлов комиссиясининг тестлар жавобига қўйган бахолари тўғрилигини текширишади.

Иккинчи босқичда қуйидаги топшириқ берилади.

2-тарқатма материал

Танловда қатнашувчизлар учун 2-топшириқ.

қуйидаги билдирилган фикрларни диққат билан ўқинг. Уларни тўғри ёки нотўғрилгани кўрсатинг. Фикрингазнинг исботини ёзиб беринг.

Баланс - ўлчов деган маънони билдиради.

Бухгалтерия ҳисобида икки ёклама ёзиш деб, хўжалик муомалалари натижасида вужудга келадиган, иқтисодий алоқаларни ҳисоб варақлар орқали ўзаро алоқадор ҳолда акс эттириш усулига айтилади.

Икки ёклама ёзув орқали ҳисоб варақлар ўртасидаги ўзаро боғланишни белгилаш ҳисоб варақларни назорат қилиш дейилади.

Ҳисоб варақларнинг дебити ва кредитида муомала суммасининг кўрсатилиши бухгалтерия проводкаси деб аталади.

Бухгалтерия ҳисобида иқтисодий муомалаларни ҳисоб варақларда акс этиши ўзаро алоқадорликни ифодалайди.

Икки ёклама ёзув орқали ҳисоб варақлар ўртасидаги ўзаро боғланишни белгилаш бухгалтерия проводкаси дейилади.

Бажарилган муомаланинг бир ҳисоб варақнинг дебитида, иккинчи ҳисоб варақнинг кредитида ифодаланиши оддий бухгалтерия проводкаси дейилади.

Ҳисоб варақлар бу бухгалтерия ҳисобининг асосий элементларидан бўлиб, улар ҳисоб - китобни, назоратни осонлаштиради. Хўжалик фаолиятидаги муомалалар, маблағлар ҳаракати, уларнинг манбаларини акс эттиради.

Ҳисоб варақлар бўйича ёзувлар яқунлари сальдо (қолдиқ) деб аталади.

Бухгалтерия балансига мувофиқ ҳисоб варақлар иккига бўлинади.

Актив ҳисоб варақлар деб, маблағларнинг келиб чиқиши манбаларининг ҳолати ва ҳаракатини ҳисобга оладиган ҳисоб варақларга айтилади.

Мураккаб бухгалтерия проводкаси дейилганда бирданига бир неча ҳисоб варақлар кредитланиб, бир нечаси дебетланиши тушунилади.

Иккинчи топшириқни муваффақиятли бажарганлар навбатдаги 3-босқичга ўтишади. Учинчи босқичдаги топшириқ мураккаброқ тузилади. Унда атайлаб хатога йўл қўйилган. Уни бажариш аввалгиларига қараганда чуқурроқ билим талаб этади.

Танловда қатнашувчилар учун 3-топшириқ	
1. Актив ҳисоб варақ чизма тарзида қуйидагича ифодаланган	
Дебет	Актив ҳисоб варақ
Кредит	
Ой бошидаги сальдо	Маблағларнинг кўпайиши
Маблағларнинг камайиши	Ой охиридаги сальдо.
Ой охирида сальдонинг берилиши тўғрими? Ҳисоб варақни тўзи-	

лиши тўғри бўлса, тўғрилигини исботланг, хато бўлса, хатоларини кўрсатинг.
2. Актив ҳисоб варақлардан бири 50 кассадаги пул маблағларининг ҳисоб варақлари. Одатда, кўпроқ миллий валютадаги пул маблағлари операциялари амалга оширилади. Юқоридага мисолимиз бўйича ойнинг бошидаги сальдо 50 минг сўм десак ой давомида бир неча марта ҳисоб-китоб счётидан кассага пул тушди: 500 минг сўм 200 минг сўм, 300 минг сўм, шу билан бирга кассадан ҳолимларга 300 минг сўм, ишчиларга 600 минг сўм иш хақи тўланди, десак ана шу операциялар бу ҳисоб варақда қандай акс этишини кўрсатинг Ой охиридаги сальдони аниқланг. Юқоридага чизмада кўрсатилгани бўйича сальдони ҳисобласақ жавоби қандай бўлиши мумкин? Тўғри жавобни кўрсатинг.
(Асосий диққатни шу ҳисоб вараққа қаратинг, бошқа ҳисоб варақлар билан боғланишни таҳлил қилманг.)

-топшириқни бажариш учун 10 дақиқа вақт берилади.

Бажарилган операцияларни ҳисоб счётларида тўғри акс этириш 2 балл;
Дебет ва кредит бўйича оборотларни тўғри ҳисоблаш 2 балл.

Ой охиридаги сальдони тўғри аниқлаш 2 балл;

Жавобларни берилган актив ҳисоб варақнинг дебети ва кредита ламда сальдосида ифодаланиши билан такдослаш асосида чиқарилган хулосанинг жавоби тўғри бўлса 2 балл.

Шундай қилиб, тўпланиши мумкин бўлган максимал балл 32 балл. Танловда 1-3 ўрин олган талабалар ишга қабул қилинади.

Танлов комиссияси аъзоларига ва экспертларга баллни ўқитувчи, уларни жавобларни текшириш бўйича хато қилганларми ёки йўқлигига қараб қўяди. Бунинг учун ҳар бир танлов ва эксперт комиссияси аъзоси танлов иштироқчилари жавобини текшириш керак.

берган хулосасида ўзини исми-шарифини кўрсатиши бажариш қуйидаги

-талабалар ўртасида аввалги а балл туплай утиришларига иул куймаиди.

кичик гурух бўлиб, биргаликда бир-бирларига ёрдам бериб, топшириқни бажаришади

Етарли даражада балл тўплай олмай танловдан чиқиб кетган қуйидаги чизмада пассив ҳисоб варақларда ой давомида бажарилган операцияларни ҳисобга олиб, ой охиридаги сальдони аниқдаш схемаси берилган.

Нотўғри. Икки ёклама ёзув орқали ҳисоб варақлар ўртасидага ўзаро боғланишни белгилаш ҳисоб варақлар корреспонденцияси дейилади. Бир ҳисоб варақнинг дебети ва иккинчи ҳисоб варақнинг кредитида ифодаланиши орқали бу ҳисоб варақлар бир - бири билан боғланади.

Тўғри. Хўжалик муомалалари проводка орқали тегишли дебетланув ва кредитланувчи ҳисоб варақларда муомала суммаси кўрсатилади, яъни расмийлаштирилади. Улар бирламчи ҳужжатлар асосида тузилади.

Тўғри. Ана шу алоқадорликни акс эттириш усули икки ёклама ёзиш деб аталади. Чунки бу муомалалар бир ҳисоб варақнинг дебетида, иккинчисининг эса кредитида акс этади.

Нотўғри. Ҳисоб варақлар ўртасидага ўзаро боғланишни белгилаш ҳисоб варақлар корреспонденцияси дейилади. Яъни, бажарилган муомалалар қайси ҳисоб варақ дебетида ва қайси бирининг кредитида ифодаланиши аниқланади. Масалан, ишчиларга иш ҳақи кассада июнь ойи учун 1 миллион сўм тўланади. Демак бунда 5010 касса - Миллий валютадаги пул маблағлари ва 6710 - Ишчи ва хизматчиларга иш ҳақи юзасидан қарзлар ҳисоб варақларини ўзаро боғланиши, яъни ҳисоб варақлар корреспонденциясини ҳосил қилади.

Тўғри. Чунки бир муомала суммаси иккита ҳисоб варақда акс этаяпти, унда ҳеч қандай мураккаблик йўқ.

8. Тўғри. Махсулот ишлаб чиқариш, иш бажариш, хизмат кўрсатишдаги муомалаларни ҳисоб варақларсиз олиб бориб бўлмайди. Умуман олганда, ҳозирги бухгалтерия ҳисобини ҳисоб варақларсиз тасаввур ҳамқилиб бўлмайди. Бухгалтерия объектининг ҳар бир тури учун алоҳида ҳисоб варақ очилади.

Нотўғри. Ҳисоб варақлар бўйича икки ёклама ёзув яқунлари оборотлар деб аталади. Дебет ва кредит оборотлари ўртасидаги тафовут эса сальдо деб аталади.

Тўғри. Улар актив ва пассив ҳисоб варақларга бўлинади.

11. Нотўғри. Аксинча. Маблағларнинг келиб чиқиш манбаларини ҳолати ва ҳаракатини ҳисобга оладиган ҳисоб варақларни пассив ҳисоб- варақлар деб айтилади. Актив ҳисоб варақлар эса хўжалик маблағлари ҳолати ва ўзгаришини ҳисобга олади.

12. Нотўғри. Бир муомалада битта ҳисоб варақ дебетланиб, бир нечтаси кредитланса, бир ҳисоб варақ кредитланиб бир неча ҳисоб варақ дебетланиши тушунилади. Бошқача бажарилган операциялар нотўғри ҳисобланади.

Топширикларнинг жавоблари:
Биринчи топширикнинг жавоблари:
1. А); 2.Б); 3.Г); 4.В); 5.В); 6.Г); 7.В); 8.Б); 9.А); 10.Г);
Иккинчи топширикнинг жавоби:
1. Нотўғри. Баланс лотинча bis - икки, banx - «тарози палласи» сўзларидан таркиб топгани бўлиб «икки палла» деган маънони англатади, тенглик мувозанат тушунчаси сифатида ишлатилади.
2. Тўғри. Икки ёклама ёзув бухгалтерия хисобининг асосий қоидаларидан бири бўлиб, барча хўжалик муомалалари бир хисоб варақ дебетида айна вақтда бошқа хисоб варақ кредитида тенг суммала акс

б-тарқатма материал

3-топширикнинг жавоби:

Хисоб варақдаги айрим ёзувлар чизмада нотўғри акс этирилган. Бўлар:

1. Дебетда маблағларнинг камайиши эмас, кўпайиши деб ёзилиши керак. Маблағларнинг камайиши, аксинча хисоб варақнинг кредитида акс этади. Ой охиридаги сальдо ҳам дебетида хисобланади. Чунки у актив хисоб варақ. Бажарилган операциялар бўйича ёзувларни тўғри акс эттирсак у қуйидагича бўлади.

Актив хисоб варақ

Маблағларнинг камайиши

Ой бошидаги сальдо, аблағларнинг кўпайиши Ой охиридаги сальдо

2. Актив хисоб варақ кассадаги пул маблағ, 5010 миллий валютадаги пул маблағлари бўйича бажарилган операциялар асосида ой охиридаги сальдонини топиш учун дебет бўйича ва кредит бўйича оборотларни хисоблашимиз керак.

Д - т 5010 Миллий валютадаги пул маблағлари, 500 минг сўм. К - т 5110 Хисоб - китоб счёти, 500 минг сўм Иккинчи марта:

Д - т 5010 Миллий валютадаги пул маблағлари, 200 минг сўм.

К-т51Г

Д - т 5010 Миллий валютадаги пул маблағлари, 300 минг сўм.

К - т 5110 Хисоб - китоб счёти, 300 минг сўм

Кассадан ходимларга иш хақи берилганда, 6710 Ходимлар билан иш хақи бўйича хисоб-китоблар счёти билан боғланади. Кассадаги пул камаяди. Ходимла бўйича ҳам камаяди.

У холда:

К - т 5110 Миллий валютадаги пул маблағлари, 300 минг сўм

Д - т 6710 Ходимлар билан иш хақи бўйича ҳисоб - китоблар,
минг сўм

Иккинчи марта:

К - т 5110 Миллий валютадаги пул маблағлари, 600 минг сўм

Д - т 6710 Ҳисоб - китоб счёти, 600 минг сўм

3) У ҳолда ҳисоб варақ; бўйича чизмамиз қуйидагича бўлади:

Актив ҳисоб варақ Миллий валютадаги пул маблағлари

Кредит

Актив ҳисоб варақлар бўйича ой охиридага сальдони топиш учун ой бошидаги қолдик (сальдо) счётининг дебет обороти (Од-т) қўшилиб, кредит оборотини (ОК-т) айирамиз.

Агар рақамларни қўйиб ҳисобласак актив ҳисоб варақларни ой охиридага сальдосини юқоридаги нотўғри чизма бўйича аниқдай олмаслигамизга қатъий ишонч ҳосил қилишимиз мумкин.

Ётарли даражада балл туплай, олмай танловдан чиқиб кетганлар учун берилган топшириқнинг жавоби:

Чизмада ой давомида бажарилган операцияларни ҳисобга олган ҳолда пассив ҳисоб варақларнинг ой охиридага сальдосини ҳисоблаш модели нотўғри кўрсатилган.

Пассив ҳисоб варақларда маблағларнинг манбалари ҳолати ва ҳаракати ҳисобга олинади. Шунинг учун маблағлар эмас, балки маблағлар маибаининг кўпайиши деб ёзилиши керак.

Пассив ҳисоб варақларда дебетда маблағлар манбаининг камайиши, аксинча, кредитда маблағлар манбаининг кўпайиши юз беради. Шунинг учун уларнинг урнини алмаштириш лозим. Сальдо тўғри ёзилган.

Чизмамизни тўғри ифодаласак қуйидаги кўринишда бўлади:

Дебет Пассив ҳисоб варақ Кредит

Маблағлар манбаининг маблағларнинг манбаининг камайиши кўпайиши

Ой охиридага сальдо Ой охиридага сальдони топиш учун ой бошидаги сальдога счётининг кредит оборотини кушамиз, дебет оборотини айирамиз. Сальдоои охири Сальдой боши Ой бошидаги сальдо: 50.000

1) 300.000 2) 600.000

500.000

200.000

300.000

Ой охиридага сальдо 150.000

Ўқувчи-талабалар уларни ўз жавоблари билан солиштирадilar. Суғрта мулокама қилиш бошланади.

Кхандай методни қўллаб дарс ўтишдан қатъий назар, тўғри жавобни шунчаки айтиб қуйиш ётарли эмас. Асосийси, жавобни муҳокама қилиб, нима сабабдан айнан шу жавоб тўғри эканлигини талабаининг онгига етказишдир. Ана шундагина талаба ўрганаётган мавзуининг пухта ўзлаштиради ва дарсдан Қуйилган мақсадга эришилади.

Моделлаштирувчи ўйинларда ҳамўйинни тугатгач, натижаси муҳокама қилиниши зарур. Муҳокама охирида барча қатнашчиларга берилган баллар

эълон қилинади. Ўқитувчи барча иштирокчиларга ўйинда қатнашганлари учун минатдорчилик билдиради ва келгуси дарснинг мавзуси ва унда қўлланиладиган методлар эълон қилинади.

Шундай қилиб, бухгалтерия фанининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, фанни ўрганиш учун тарқатма материаллардан, айниқса, хужжатлаштириш шаклларида кенг фойдаланиш зарур.

Иккинчидан, масала-машқлар ечиш асосий метод ҳисобланадики, масала ечмай, фанни ўрганиб бўлмайди. Барча методлар орасида универсаллига билан ажралиб турадиган жуфтлик ва кичик гуруҳларга бўлиб дарс ўтиш ҳам фанни ўрганишда самарали метод ҳисобланади.

Албатта, ўрганилаётган мавзунинг мақсадидан келиб чиққан ҳолда муҳокама қилинаётган саволга кўра бошқа методларни ҳам бемалол мослаштириш мумкин. Бу ўқитувчининг иқтидори, хоши-истагига боғлиқ. Умуман олганда юқорида ўрганилган аксарият методларни урганилаётган фанларга мослаштириш мумкин, лекин уларни айнан шу фан учун қай даражада самарали бўлишини ҳисобга олиш зарур.

ХУЛОСА

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларига мувофиқ жаҳон таълими стандартларига мувофиқ, шунингдек, ижтимоий жамиятда юзага келаётган бозор муносабатлари шароитида рақобатга бардошли, илмий билимларни чуқур эгаллаган, касбий билим асосларини пухта ўзлаштирган, шунингдек, муайян йўналишда фаолият олиб бориш кўникма ҳамда малакаларини ўзида ҳосил қила олган кадрларни тайёрлаш, уларнинг маънавий-ахлоқий маданиятини шакллантириш бугунги куннинг долзарб талаби ҳисобланади. Мазкур талабдан келиб чиққан ҳолда олий педагогик таълим тизимида ҳам туб ислохотларни амалга ошириш, талабаларда умуммехнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларни ривожлантириш мақсадга мувофиқдир. Зеро, бўлажак мутахассислар томонидан умумий ўқув ва ихтисослик фанлари асослари, шунингдек, касбий фаолиятни самарали ташкил этиш борасидаги кўникма ва малакаларнинг пухта ўзлаштирилишига эришмасдан туриб, моддий ҳамда номоддий ишлаб чиқариш соҳаларини маҳоратли, етук кадрлар билан таъминлаб бўлмайди.

Олий педагогик таълим тизимида олиб борилаётган ўқув фаолияти мазмунини янгилаш ёш авлоднинг маънавий-ахлоқий қиёфасини шакллантириш ишига масъул бўлган педагог кадрларнинг билим ва касбий малакалари даражасини юқори босқичга кўтариш имконини беради. Олий педагогик таълим тизимида талабаларнинг умуммехнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларини ривожлантиришнинг педагогик технологияларини яратиш ёки мавжуд технологиялардан самарали фойдаланиш тизимининг яратилиши рақобатбардош кадрларни тайёрлаш жараёнида муҳим қадам бўлади. Ушбу йўналишда олиб борилган тадқиқотнинг мазмуни ва яқунларига таянган ҳолда шундай хулосаларга келиш мумкин:

Ўқитувчилар тайёрлашнинг янги педагогик технологияларини ишлаб чиқиш бир қадар мураккаб жараён бўлиб, мазкур жараёнда мутахассислик йўналишлари ҳамда уларнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиш тақозо этилади. Тадқиқот ишини олиб бориш жараёнида ўқитувчилар тайёрлашнинг янги педагогик технологияларини ишлаб чиқиш ва уларни ўқув-тарбия жараёнига тадбиқ этиш муаммолари қуйидагилардан иборат эканлиги аниқланди:

- педагогик технология назарияси ва унинг асослари борасида маълумотлар бера олувчи манбаларнинг етарли эмаслиги;

- мавжуд манбаларда хусусий фанлар, шунингдек, муайян таълим муассасаларининг фаолият йўналишларига ҳамда хусусиятларига мувофиқ уларнинг фаолиятига янги педагогик технологияларни тадбиқ этиш механизмнинг ишлаб чиқилмаганлиги;

- янги педагогик технологияларни таълим тизимида ўқув-тарбия жараёнига тадбиқ этиш йўлида амалга оширилган тадқиқотлар натижаларининг яхлит ҳолда таҳлил этилмаганлиги ҳамда бу борада қўлга

киритилган тажрибаларнинг оммалаштирилиши борасида сусткашликнинг мавжудлиги;

- таълим муассасалари, шу жумладан, олий таълим муассасаларида фаолият юритаётган педагогларнинг янги педагогик технология асосларини пухта ўзлаштирмаганликлари ҳамда ўз фаолиятларида улардан самарали фойдаланиш малакаси (тажрибаси)га эга эмасликлари;

- педагог ходимларни тайёрлаш жараёнини технологиялаштириш борасида кенг кўламли амалий ҳаракатнинг ташкил этилмаганлиги.

Қайд этиб ўтилган муаммоларнинг бартараф этилиши етук мутахассисларни тайёрлаш, шунингдек, бўлғуси педагогларда умуммехнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларни такомиллаштиришга имкон яратган бўлар эди.

2. Муайян фаолиятни ташкил этиш шахс томонидан амалий тажрибалар ёки махсус ташкил этилган таълимий жараёнда ўзлаштирилган назарий ва амалий билимлар асосида кечади. Кўникма ва малакалар амалий билимларнинг ёрқин ифодаси сифатида намоён бўлади. Кўникма маълум иш-ҳаракатни шахс томонидан бажара олиш лаёқати бўлса, малака эса кўникманинг юқори даражаси бўлиб, малака ҳосил бўлганда иш-ҳаракат автоматлаштирилган тарзда бажарилади. Олий педагогик таълим тизимида талабаларнинг умуммехнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларини шакллантириш, мазкур жараёнда педагогик технологиялардан фойдаланиш имкониятларини аниқлашда энг аввало, умуммехнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларнинг моҳияти, уларнинг таркибий қисмлари борасида муайян тушунчаларга эга бўлиш тақозо этилади. Муаммога турдош бўлган муаммо доирасида олиб борилган тадқиқот ишлари ҳамда яратилган манбалар мазмуни билан танишиб чиқиш асосида умуммехнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларнинг аниқ мақсад ва белгиланган вақт оралиғида (4 йиллик таълим ёки кўшимча 2 йиллик таълим даврида), махсус ўқув дастури талабларига мувофиқ ташкил этилувчи педагогик жараёнда шаклланади ҳамда динамик тарзда ривожланиб боради.

3. Муаммога доир манбалар мазмуни билан танишиш ва тадқиқот ишини олиб бориш жараёнида бўлғуси педагогларнинг умуммехнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларини ривожлантиришда талабаларнинг психологик ва физиологик хусусиятларини инобатга олиш муҳим аҳамиятга эга эканлигига ишонч ҳосил қилдик. Бизга яхши маълумки, кўникма ва малакаларнинг ҳосил бўлишида аниқ мақсадга йўналтирилган фаолиятнинг ташкил этилиши етакчи ўрин тутаяди. Фаолият ҳаракат орқали ифодаланади ва у ўзида механик, физиологик ҳамда психологик жиҳатларни намоён этади. Ҳаракат механик жиҳатидан троекторияси, мароми ва кучи билан белгиланади. Психологик жиҳатдан ҳаракатни ташкил этиш жараёнида ҳосил бўлган кўникма ва малакаларнинг ҳаракат, ақлий ва сезги каби турлари фарқланади. Ҳаракат кўникма ва малакаларнинг шаклланиши эса шахснинг физиологик имкониятларига боғлиқ равишда кечади. Умуммехнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларнинг шаклланиши бир неча босқичда амалга ошади.

4. Тадқиқот муаммосининг назарий жиҳатдан ўрганилиши ва мавжуд ҳолатини аниқлашга қаратилган уриниш натижасида шахсни муайян фаолият кўникма ва малакаларини шакллантиришга доир салмоқли адабиётлар яратилгани ҳолда бўлғуси педагогларнинг касбий маҳоратини ошириш, уларда умуммеҳнат ва касбий кўникма, шунингдек, малакаларни шакллантириш борасида адабиётлар деярли яратилмаганлигининг гувоҳи бўлдик. Шу боис тадқиқот жараёнида мазкур масаланинг муайян ечимга эга бўлиши, шунингдек, бўлажак педагогларда умуммеҳнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларни шакллантиришда ўзига хос аҳамият касб этувчи тушунчалар мазмунини шарҳлашга аҳамият қаратдик.

5. Маълум фаолият юзасидан кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш жараёнида айрим ҳолатлар кўзга ташланади. Ана шундай ҳолатлардан бири - бу малакаларнинг такомиллашуви ёки бошқача ифодаланса, малакаларнинг кўчиши, яъни, илгари ҳосил қилинган малакаларнинг кейингиларини ўзлаштиришга ижобий таъсир кўрсатиш хусусияти саналади. Малакаларнинг кўчишида қонуниятлар ҳамда ички ва ташқи алоқаларни тушуниш, уларни умумлаштириш тўғрисидаги билимлар алоҳида аҳамият касб этади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. - Т.:Ўзбекистон. 1997. 20-29 б. 31-62 б.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІаср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. –Т.: Ўзбекистон. 1997. – 327 б.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. -Т.: Ўзбекистон. 1998. – 686 б.
4. Абдуллина О.А. Обќедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. Для пед. спец. высш. учеб. заведений. -М.: Просвещение. 1990. – 141 с.
5. Азизходжаева Н.Н. Основные тенденции развития высшего педагогического образования в Узбекистане /Под ред. В.А.Сластенина. - Т.: Фан. 1990. –143 с.
6. Асамова Р.З. Касб танлаш мотивацияси ва унинг динамикаси. Псих. Фан. Номз... дисс. автореф. –Т.: 2002. –28 б.
7. Атутов П.Р. Политехнический принцип в обучении школьников. –М.: Педагогика. 1986. - 192 с.
8. Ахраров Ш.С. Педагогические основы формирования информационной и учебно-технической культуры будущих учителей в системе педагогического образования. Автореф. дисс... док. пед. наук. –Т.: 1994. – 39 с.
9. Ашуров М.О., Формирование нравственных отношений в процессе трудовой деятельности студентов. -Т.: Фан. 1991. – 48 с.
- 10.Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды. - М.: Педагогика. 1989. -560 с.
- 11.Бачманов Н.С. Требования к знаниям и умениям школьников. -М.: Педагогика. 1987 . – 67 с.
- 12.Белозеров Е.П. Высшая педагогическая школа в системе непрерывного образования учителя. Автореферат дисс. ... док.пед. наук. - Л.: 1990. -50 с.
- 13.Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. -М.: 1995.
- 14.Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М.: Педагогика. 1989. - 190 с.
- 15.Букантов В.М. Педагогические таинстве дидактических игр. Учебно-методическое пособие. –М.: Московский психолого-социальный институт. Флинта. 2003. –152 с.
- 16.Вадюшин В.А., Пальчевский Б.В., Фридман Л.С. Технические средства обучения. –Минск: Знание. 1987. – 94 с.
- 17.Вайсбург А.А. Особенности процесса ориентации на рабочие профессии. // Ж. Школа и производство. 1985. № 1. С. 14-17.
- 18.Васильев Ю.К. Совершенствование содержания и процесса подготовки учителей труда. -М.: Профтехучилищ.1987. – 132 с